

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Філософський факультет

Кафедра теоретичної і практичної філософії

**ПРАКТИЧНИЙ ЕФЕКТ «ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ»
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА МАТЕРІАЛІ ЧОТИРЬОХ ЇЇ СИСТЕМ**

Кваліфікаційна робота за напрямом підготовки 033 «Філософія»
на здобуття кваліфікаційного рівня бакалавра філософії

Студент-виконавець:

Іванчук Валерія Михайлівна

IV курс, ОС «Бакалавр»

Науковий керівник:

Пролесєв Сергій Вікторович

доктор філософських наук, професор

Допущено до захисту:

На засіданні кафедри теоретичної

і практичної філософії

Протокол №_____ від _____ 2021 р.

Зав. кафедри теоретичної і практичної філософії,

доктор філософських наук, професор

Шашкова Людмила Олексіївна

Київ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ГУМАННО-ОСОБИСТІСНА ПЕДАГОГІКА ШАЛВИ АМОНАШВІЛІ	9
АМОНАШВІЛІ	9
1.1 Філософія гуманно-особистісної педагогіки Шалви Амонашвілі.....	10
1.1.1 Дитинство і роль дитини.....	10
1.1.2 Роль вчителя та дорослого для дитини.....	12
1.1.3 Взаємодія між дитиною і дорослим.....	17
1.2 Головні принципи педагогіки Шалви Амонашвілі.....	22
РОЗДІЛ 2. «ГУМАННА ПЕДАГОГІКА» ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	25
2.1 Василь Сухомлинський як педагог.....	25
2.1.1 Відношення до дитини.....	26
2.1.2 Роль та задачі вчителя.....	28
2.2.2 Головний принцип «гуманної педагогіки» В.Сухомлинського: всебічно розвинена особистість.....	29
РОЗДІЛ 3. «ГУМАННА ПЕДАГОГІКА» РУДОЛЬФА ШТАЙНЕРА ТА ВАЛЬДОРФСЬКА ШКОЛА	33
3.1 Антропософський погляд Р. Штайнера на педагогіку.....	34
3.1.1 Розвиток дитини за Р. Штайнером.....	37
3.1.2 Роль вчителя-вихователя в процесі розвитку дитини.....	39
3.2 «Гуманна педагогіка» у вальдорфській школі на матеріалі аналізу трьох шкіл.....	41
3.2.1 Аналіз вальдорфської школи «Waldorf school of the Peninsula», Пало-Альто.....	42
3.2.2 Аналіз вальдорфської школи «Борисфен», Київ.....	43
3.2.3 Аналіз вальдорфської школи «Ringwood Waldorf school».....	44

РОЗДІЛ 4. «ГУМАННА ПЕДАГОГІКА» МАРІЇ МОНТЕССОРІ.....	46
4.1 Погляд на педагогіку Марії Монтессорі.....	46
4.2 Дитина та вчитель (керівник).....	48
4.2.1 Сенситивні періоди розвитку дитини.....	50
4.2.2 Конфлікт «традиційної педагогіки» та «гуманної педагогіки» Монтессорі.....	52
4.3 Метод Монтессорі в 21 столітті.....	53
РОЗДІЛ 5. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧОТИРЬОХ СИСТЕМ «ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ»	56
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми: В час, коли людство у планетарному масштабі переживає пандемію, відбуваються деякий невидимий процес, а саме: трансформація підходу до навчання в закладах освіти. Більшість шкіл та університетів, прямо чи опосередковано постраждали від розповсюджених карантинних обмежень в період за 2020 та 2021 роки. Це понесло конкретні наслідки, серед яких: 1 – перехід навчальних закладів в онлайн формат навчання, та проблему невідповідності до цього переходу. 2 – скорочення та термінова адаптація навчальних планів під цей новий формат, а також, швидке навчання викладачів, які раніше не володіли навичками онлайн навчання. 3 – відповідний фактор стресу, який супроводжував весь процес усвідомлення, прийняття проблеми та подальший пошук можливих рішень.

Люди різних професійних напрямків по-різному реагували та імплементували нові способи здійснення своїх професійних обов'язків. Викладачі навчальних закладів різного рівня також зіштовхнулися з даною проблемою, і так як часу на роздуми було обмаль, вони почали освоювати «онлайн-педагогіку».

Разом з цим, виник цілий ряд питань практичного, теоретичного і філософського характеру. Серед них: Як утримати увагу учня перед комп'ютером цілих 4-8 годин, для того щоб провести всі уроки за планом? Наскільки такий формат навчання є якісним та результативним, виходячи з вікових особливостей дітей? Як сформувати такий графік, щоб надмірне використання технологій не нашкодило здоров'ю учня, студента? Як бути в умовах, коли родина дитини не може забезпечити її технікою для занять з дому? Чи може вчитель зберегти гуманний підхід в педагогіці за такої неочікуваної, стресової ситуації що виникла внаслідок розповсюдження вірусу?

Так, дослідження на обрану тему несе міждисциплінарний, філософсько-педагогічний характер, воно покликане розібратися з засадами «гуманної педагогіки», на основі виокремлення та порівняння гуманних принципів деяких із існуючих систем, а саме: метод Монтесорі, Р. Штайнер та вальдорфська школа, педагогіка В. Сухомлинського й, гуманно-особистісна педагогіка Ш. Амонашвілі. Дана вибірка не є вичерпною, деякі з обраних систем були сформовані за давніх соціально-культурних умов, зокрема вальдорфська школа була сформована ще на початку 20 століття, так само як і перший будинок дитини Монтесорі, проте, на сьогоднішній день вони обидві є провідними в галузі альтернативної освіти. Тому, були включені в дану вибірку.

Серед причин відбору саме такої вибірки слід виділити наступні: по-перше, кожна з цих систем педагогіки продовжує розвиватися в наш час, осмислюватися та застосовуватися на практиці наступниками. Зокрема у 2017 році вийшла праця під назвою «В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю», яка передбачає осмислення філософії педагогіки В. Сухомлинського в наш час, за актуальних соціально-культурних умовах. По-друге, дана вибірка зумовлена тим що ці системи цих педагогік, позиціонують себе як альтернативи до державної або ж «традиційної» системи педагогіки. Вальдорфська школа, гуманна педагогіка Ш. Амонашвілі та методика Марії Монтесорі здійснюють це розмежування в особливій мірі. По-третє, велике значення у чотирьох системах набуває розвиток ідеї так званої «індивідуації» за Юнгом. Не дивлячись на те, що частина засновників цих систем і не були знайомими з конкретним терміном «індивідуація» К. Г. Юнга, проте в їх педагогічних системах вбачається червоною ниткою подібна ідея. Чого не можемо прослідкувати в традиційній системі освіти, де відбувається уніфікація, підведення навчальних планів та процесів під єдиний стандарт та вимоги.

Традиційна система передбачає собою подавлення волі учня, в центрі такого підходу стоять знання, навички якими має оволодіти дитина, відповідно, дитина як особистість, з її особистими душевними переживаннями, емоціями, бажаннями відходить на другий план. Дана проблема існує не лише в тоталітарних суспільствах, навіть в демократичному суспільстві у державних школах часто можна спостерігати цю проблему.

Існує низка ризиків, які виникають під час розгляду проблематики гуманної педагогіки. Окрім вище згаданої проблеми репресивного відношення до особистості дитини, ми, також, зіштовхуємося із питанням про співвідношення філософії та реальних вчинків педагогів, які демонструють межі гуманного ставлення до дитини. Іншими словами, розглядаючи теорію будь-якої педагогіки із запропонованої вибірки, складається враження «ідеального» підходу до навчання, де для дитини створенні всі умови та вчитель веде себе належним чином, проте, ми усвідомлюємо різницю між основними філософськими засадами цих систем та їхньою імплементацією. Ми не вважаємо, що гуманна педагогіка мусить повністю задовольнити кожне прагнення чи бажання дитини, створити для неї ідеальні умови, натомість, гуманна педагогіка вбачає вищі блага та орієнтири, слідує яким педагоги поступають певним чином, виходячи з ситуації. Ми не стверджуємо, що це завжди відповідь «так» дитині, іноді, проявлення гуманності виглядає як відмова в чомусь тощо. Тож, реальна педагогічна робота мусить в процесі та результаті нести гуманні принципи і засади. Повний аналіз методології гуманної педагогіки, в межах даної дослідницької роботи, ми не проводили.

Отже, для аналізу філософських засад, ми визначили головні поняття, якими будемо оперувати. Коротко надамо їм визначення. Проте, оскільки в межах кожної із проаналізованих систем дані поняття будуть дещо

відмінними, у вступі ми надали загальні визначення, які можуть бути конкретизовані далі.

1) Гуманна педагогіка – педагогіка, що передбачає гуманно-особистісний підхід до дітей в освітньому процесі та ставить дитину в центр навчально-виховного процесу. Мета гуманної педагогіки не нав'язати готове знання, а стимулювати волю дитини для отримання цього знання проходячи свій унікальний шлях.

2) Авторитарна педагогіка – педагогіка, що побудована на стандартах освіти і не допускає відхилення від плану, її задачі усіма способами дати дитині знання, яке передбачає програма. Часто, педагоги для яких цей підхід є звичним, використовують принцип: «похвала і покарання».

3) Розвиток особистості – процес становлення особистості. Він має різні вікові межі, кожна із педагогічних систем виділяє свої часові рамки розвитку дитини як особистості, опираючись на духовні, психологічні та фізіологічні процеси в її організмі та на наукові теорії.

4) Конфлікт в педагогіці – протиріччя між учнем та учителем на предмет поведінки, помилки або якогось питання в процесі навчання. Конфлікти мають негативне значення, це зіткнення протилежних принципів, бажань, потреб або ж таких, які протирічать на якомусь рівні.

5) Довіра в педагогіці – позитивне відчуття в учнівсько-вчительських відносинах, для якого характерне взаєморозуміння, повага, дружелюбність та прийняття сторонами одне одного. Мета вчителів гуманної педагогіки вибудувати довірливі стосунки з дітьми.

6) Систематичний підхід в педагогіці – структуризація навчальних матеріалів відповідно до визначеної системи, наприклад класно-урочна система, в якій діти поділені на класи відповідно віку, а уроки проводяться за встановленим графіком.

8) Учень – дитина, підліток яка виступає в ролі того хто пізнає та отримує знання в межах навчально процесу.

9) Учитель – дорослий, який має досвід та прагне його передати учневі. Учитель навчає іншого, може виступати як спеціаліст з конкретної сфери, матеріали якої він викладає на уроках.

10) Індивідуація – термін, разом з теорією, запропонований К. Г. Юнгом, означає процес, який відбувається впродовж всього життя кожної людини, і передбачає її становлення «людини як сутності», що відрізняється від усіх інших завдяки своїм індивідуальним якостям, внаслідок своєї індивідуальності. Проте, індивідуація не тотожня з індивідуальністю, друге поняття передбачає розмежування та відділення особи від соціуму та виділення її якостей, індивідуація, натомість, несе характер «знаходження себе серед соціуму», іншими словами, це процес становлення та набуття людиною її особливих унікальних якостей, разом із набуттям відчуття «центрованості» та впевненості у собі як цілісній істоті на самоті та серед інших.

Мета дослідження: Здійснити порівняльний аналіз чотирьох систем «гуманної педагогіки», віднайти та філософськи осмислити загальні принципи, на яких базується гуманна педагогіка.

Об'єкт дослідження: «Гуманна педагогіка» в різних, історичних, теоретичних та практичних її проявах.

Предмет дослідження: Головні принципи та філософські засади «гуманної педагогіки».

Методи дослідження: Діалектичний, компаративіський, метод аналізу, синтезу та узагальнення.

Наукова цінність отриманих результатів: Дане дослідження є новим, виходячи з малої кількості робіт що стосуються аналізу філософських засад

гуманної педагогіки подібної вибірки. А також, відсутності порівняльного аналізу в межах однієї роботи систем «гуманної педагогіки» Р. Штайнера (вальдорфська школа), Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського та М. Монтесорі. Цінність роботи заключається також в її можливих практичних результатах.

Дана робота може бути цінною в подальших дослідженнях в галузі гуманної педагогіки та філософії педагогіки, оскільки розглядає базові поняття та відносини між ними, а саме: «учень-вчитель», «гуманна педагогіка проти авторитарної педагогіки», «учнівсько-педагогічний конфлікт» тощо.

Практичне значення отриманих результатів: Оскільки робота знаходиться на міждисциплінарному зрізі дослідження, поєднання філософії та педагогіки, теоретичні здобутки та висновки безпосередньо можуть впливати на практичну сторону досліджуваної проблеми. Головне питання яке стояло – пошук і впровадження гуманних засад педагогіки під час і після пандемії, саме це і є практичним результатом даного дослідження.

РОЗДІЛ 1. ГУМАННО-ОСОБИСТІСНА ПЕДАГОГІКА ШАЛВИ АМОНАШВІЛІ

Шалва Амонашвілі більшу частину свого життя присвятив вивченню педагогіки та процесу викладання, за цей час, розвинув власні ідеї гуманно-особистісної педагогіки та не перестає й по нині ділитися своїми філософськими роздумами про любов до дітей та навчання через радість. Його погляди й основні принципи, якими він ділиться, протиставляються традиційній моделі викладання: авторитарній педагогіці. У своїх роботах, книгах він охоче ділиться власною відточеною філософією гуманної педагогіки.

Оскільки Ш. Амонашвілі представник гуманної педагогіки, що спирається на особистість дитини, виникає ряд питань. По-перше, чи можна вважати дитину особистістю, хто така дитина і які особливості вона має? По-друге, яке відношення має бути у дорослого до дитини, як вибудовувати взаємодію у процесі навчання? По-третє, що таке гуманна педагогіка, гуманність? На яких засадах та принципах стоїть філософія гуманної педагогіки Амонашвілі? По-четверте, яку проблему намагається вирішити гуманна педагогіка? Чому вона виникла, на противагу якій моделі? Усі ці питання ми розглянемо в наступних підрозділах, даного розділу.

В цьому розділі будуть розглянуті основні роботи та книги Ш. Амонашвілі, серед яких «Без серця, що зрозумієш», «Чому не прожити нам життя героями духу», «Як любити дітей. Досвід самоаналізу», «У «чаші» дитини сяє зародок зерна культури» а також, ряд його останніх інтерв'ю та публікацій в масових джерелах інформації, зокрема, відео-інтерв'ю темою якого були «Принципи гуманної педагогіки». Також, буде розглянутий фрагмент з відео зустрічі лідерів шкільної освіти, серед запрошених спікерів був також Ш. Амонашвілі, і темою зустрічі стала «Гуманна педагогіка в цифровій освіті».

1.1 Філософія гуманно-особистісної педагогіки Шалви Амонашвілі

Ми поставили перед собою завдання, в'яснити філософські засади гуманної педагогіки головних представників цього напрямку в освіті, а після порівняти їх філософії всередині системи та знайти відповідь на питання: як не згасити, а натомість, підтримати творчий потенціал будь-якої дитини в рамках навчального процесу. Перше питання, на яке необхідно було знайти відповідь це розуміння дитини, її ролі в житті. Зрозуміти цей вік, в'яснити хто ж такі діти, в чому їх особливості і чому необхідно приділяти належну увагу періоду «дитинство». Тому зараз, ми звертаємося до основних праць Шалви Амонашвілі та його досвіду.

Для країн СНД Шалва Амонашвілі став одним із провідних спеціалістів та перших популяризаторів гуманної педагогіки серед мас. У своїх виступах та книгах він опирається на ідеї своїх попередників, серед яких і відомий український діяч Василь Олександрович Сухомлинський, про якого ми поговоримо у другому розділі.

1.1.1 Дитинство і роль дитини

Говорячи про дітей, Ш. Амонашвілі завжди виглядає одухотвореним. Для нього це особливий вид любові, як він сам зізнається. Дитина відрізняється від дорослого віком, психологія ж вивчає різні вікові стадії та особливості розвитку кожного з них. Проте, Амонашвілі пояснює різницю не лише віком. Другим важливим фактором для нього виступає набутий досвід. Пояснюючи це можна уконкретнити, що людина вважається дорослою тоді, коли отримала достатню кількість трудового, творчого досвіду, досвіду спілкування з іншими людьми, досвіду отриманих та засвоєних знань тощо.

[15]

Таким чином, дитинство, це той період, коли особа ще знаходиться на етапі набуття цього різноманітного досвіду. Проте, виникає питання, а коли ж можна вважати, що досвіду достатньо? Шалва Амонашвілі не дає точної

відповіді на це. Ми можемо звернутися до більш наукових теорій етапів дорослішання, наприклад теорія Еріка Еріксона щодо розвитку людини до етапу становлення нею повноцінною особистістю. [30, с. 13 – 16] Ця теорія розповсюджується на все життя людини, а перші стадії відносяться до періоду дитинства. Ерік Еріксон, психолог, на нього вплинули ідеї Фрейда та весь його психоаналіз, виходячи з цього він розробив власну теорію розвитку людини, яка розглядала дорослішання не лише як сексуальне дозрівання, але врахував ще й психосоціальні фактори. Теорія Еріка Еріксона полягає у виділенні 8 стадій розвитку особистості людини, серед них: 1) Період від народження, поки дитина є немовлям: Довіра та недовіра світові. 2) Раннє дитинство: Автономія проти сорому та сумніву. 3) Дошкільний вік: ініціативність проти відчуття вини. 4) Шкільний вік: працьовитість проти неповноцінності. 5) Період юності: самототожність Я проти рольового мислення. 6) Рання зрілість: Відчуття близькості проти ізоляції. 7) Середня зрілість: продуктивність проти інертності. 8) Пізня зрілість: цільність власного Я проти відчаю.

Дана теорія Еріка Еріксона гармонійно вплітається в гуманну педагогіку, оскільки, на сьомій стадії, Еріксон вважає у людини виникає потреба в передачі знань молодшому поколінню, а також, в турботі про інших. [30] Якщо всі попередні стадії, з першої по шосту, в еквіваленті років це з моменту народження до 25 років, людина накопичувала досвід, пізнавала, шукала. То після 25 років, Еріксон переконаний що в людях прокидається природне бажання турбуватися про інших, ділитися власним досвідом, розширювати своє поле обов'язків та брати на себе більше. Таким чином, людина реалізовує свою потребу внесення вкладу у світ та у життя інших людей, що надає їй смислу власного існування. За теорією Маршала Розенберга, американського психолога, що став відомим, завдяки тому, що розробив новітній метод Ненасильницького Спілкування, кожна людина має

ряд потреб, і потреба «внесення вкладу в щось» відноситься до категорії потреби «смислу». [26]

Таким чином, до 25 років, можна визначити умовний період, коли людина більш активно вбирає в себе досвід, вчиться розпізнавати свої бажання, потреби, навчається взаємодіяти з іншими, виражаючи себе та свої бажання. Знаходить способи задоволення власних потреб. Шалва Амонашвілі, говорить про дітей і звертається до їх духовної сутності. За його словами «Діти, в перекладі, народ, що діє істині .. Христос призивав – будьте як діти, несіть істину, правдивість та чесність до кінця життя». [7] Кожна дитина, на думку мислителя народжується зі своєю унікальною місією, з дарами і талантами. Кожна дитина містить таємницю в собі, яку дорослий має допомогти розкрити. [7]

Що це за таємниця всередині дитини, про яку говорить Шалва Амонашвілі? Дану думку слід розуміти метафорично, смисл її полягає в тому, що коли дитина з'являється на світ, що вже є певним чудом, яке наука намагається пояснити, тоді, вона опиняється у зовсім новому середовищі і її органи сприйняття та вловлювання зовнішньої інформації починають працювати по-новому, природно.

Існують популярні на сьогоднішній день теорії в сучасній науці, що описують процес – як дитина вчиться. Процес навчання дитини відрізняється від процесу навчання дорослої особи, від 25 років. Проте існують і подібні моменти між ними. Отож, цей секрет чи таємниця дитини може бути пояснена з точки зору нейробіології та розвитку мозку на ранніх етапах дозрівання.

1.1.2 Роль вчителя та дорослого для дитини

З іншого боку, ми маємо розглянути необхідність дорослого в житті дитини, відповідно і роль вчителя. Шалва Амонашвілі висловлюється на цей рахунок ідеєю, що діти без дорослих не зможуть статися як дорослі.

[7] Іншими словами, діти без належної підтримки та достатньої взаємодії з іншими дорослими, які матимуть намір передати їм знання, чомусь навчити, не наберуть достатньої кількості необхідного досвіду та знань. Смысл спілкування з дітьми, як вважає Ш.Амонашвілі полягає в першу чергу в тому, щоб піклуватися про дитину, передавати їй свій досвід, оберігати, навчати. [7]

Що таке турбота про дитину? Ш. Амонашвілі наводить два підходи батьків та вчителів до цього процесу. Перший підхід, це коли батьки або інші дорослі зосереджені на тому, щоб надати турботу дитині виключно в матеріальному плані. Тобто, перед ними стоять прості задачі, такі як, прослідкувати щоб дитина не була голодною, щоб у неї був одяг, зроблене домашнє завдання, куплені всі підручники, приготовлені матеріали тощо. Дорослі, які турбуються про дитину лише в матеріальному плані розглядаються Амонашвілі як такі, що не бачать в дитині дарів які вона несе. Зосередження на матеріальних сферах притуплює зір, і заважає батькам та вчителям побачити внутрішній світ дитини. [7]

Внутрішній світ передбачає таланти, потенціал, схильності до тих чи інших видів діяльності та сфер. Наприклад, у дитини може бути добре розвинений музичний слух, проте батьки можуть не володіти знаннями та музичною освітою, в такому випадку, якщо вони зацікавлені в духовному розкритті дитини, в її реалізації як особистості, в розкритті її талантів, тоді такі батьки можуть спробувати знайти досвідчену людину у сфері музики, або записати дитину на заняття в школу мистецтв. Перед дорослим завжди відкриті можливості, адже він вже має досвід і краще обізнаний з життям. Тому, вкрай необхідно, щоб кожний дорослий усвідомлював свою роль по відношенню до дитини і створював для неї простір та можливості для розкриття її внутрішнього світу, та її дарів.

З цього прикладу, стає зрозумілим, що другий підхід до турботи є, як каже Амонашвілі – істинною турботою. [7] Істинна турбота якраз таки і

полягає у розкритті талантів дитини. Таким чином, дорослий по відношенню до дитини має розуміти свою роль, турбуватися про дитину як з матеріального боку так і з духовного боку. Поєднання цих двох підходів разом з любов'ю, слугує для Амонашвілі основу гуманної педагогіки.

Тепер, детальніше про вчителів. Педагог, вчитель уособлює для дитини дорослого, який володіє цікавим знанням. Будь-яка дитина прагне отримувати знання, це її пристрасть. Шалва Амонашвілі вважає, що діти уособлюють в собі пристрасть до дорослішання та до розвитку, адже всім своїм єством вони бажають пізнавати. [7] Там, де вчитель розуміє дітей, не виникає конфліктів, натомість коли вчитель не розуміє цієї головної пристрасті дитини, часто виникають конфлікти та непорозуміння. Ланцюгом чіпляється за конфліктами і нелюбов дітей до школи, відповідно і до навчання. [7] Таким чином, через не правильні переконання та нерозуміння вчителями дітей, виникають проблемні ситуації, які з часом формують у дітей чітке уявлення про школу як про місце, де дитину не чують, не люблять, не дають їй того що вона просить. Простими словами, дитина перестає хотіти йти до школи. З цією проблемою зіштовхуються майже усі батьки, в тій чи іншій мірі.

Розглянемо цей конфлікт на прикладах, наведених Шалвою Амонашвілі у його книзі «Як любити дітей. Досвід самоаналізу». Посилаючись на цю роботу, варто сказати, що манера написання автором достатньо проста. Дана робота має за основу зібрання проаналізованого досвіду Амонашвілі за часів, коли він сам навчався в школі. Кожна історія – логічне продовження його особистих життєвих ситуацій, одна за одною. Історія Шалви Амонашвілі, якнайкраще демонструє велику проблему з якою зіштовхуються усі без винятку в межах системи освіти. Ми спробували поглянути на неї по-філософськи та розібрати в деталях образ

того вчителя, до якого прагнуть всі послідовники гуманної педагогіки, образ вчителя, про якого пише Амонашвілі.

У книзі Шалва Амонашвілі протиставляє вчителів, які колись навчали його. До сьомого класу всі його вчителі використовували методи авторитарної педагогіки, і суть їхнього підходу до дитини не базувалася на відчутті любові та на бажанні розкрити скарби внутрішнього світу дитини. Натомість, під авторитарною педагогікою, Амонашвілі має на увазі в першу чергу байдужість до дитини, відношення до неї як до істоти, в якій немає перспектив, яку необхідно наповнити знаннями та слідкувати за її бездоганною поведінкою. [16, с. 5] Як правило, конфлікти в цей час, виникають саме на ґрунті поведінки учнів. Проте вчителі, які вбачають в поведінці учнів проблему просто не бачать повної картини сутності дитячої душі. Адже, як вже було сказано вище, дитина пристрасно ставиться до всього нового, до пізнання. Уявімо тепер умови, в яких дитина змушена вивчати матеріал на пам'ять, матеріал який вона не розуміє, більше того, постійно отримуючи зауваження про поведінку, у дитини і не виникне бажання задавати питання, адже формується чітке розуміння, що цей дорослий мене не любить. [16, с. 4 – 5] Для дітей все просто і все очевидно, говорить Амонашвілі, він переконаний що діти знають та відчувають дорослих наскрізь, адже не затьмарили ще своєї істинності та правдивості, на відміну від деяких дорослих. [7]

Авторитарна педагогіка, також іноді має назву традиційна педагогіка, вбачає вчителя як єдиного носія знань, і ставить його в роль авторитету, якого не можна піддавати сумніву. Таким чином, кожен урок відбувається згідно плану, який вчитель створив чи отримав від системи і, відповідно, по протоколу кожне заняття є передбачуваним і не лишається простору для творчості та експерименту. Це друга проблема, яка виходить з даної моделі, сформулюємо її такими словами: через вимушеність діяти згідно навчального плану, та необхідність встигнути підготувати дитину до

екзаменів, вчитель втрачає важливий фокус на дитині та її допитливості. Натомість, він починає переслідувати уявну ціль, яка підкріплюється особистим страхом покарання за невиконаний план, та відсутністю успішності учнів, тоді, процес навчання перетворюється на намагання швидко завчити матеріал для того щоб здати екзамени, проте втрачається головне – особистий пошук знання, мотивація пізнавати та відкривається увесь перелік проблем, з якими борються сучасні батьки і вчителі.

Роль вчителя – безсумнівно важлива в житті кожної дитини. Ця важливість підкріплена тим, що отримані знання і досвід взаємодії з дорослим безпосередньо впливає на життя і формування картини світу дитини. Виникає закономірне питання, якщо дана проблема існує, і ми досі спостерігаємо конфлікти на цьому ґрунті, тоді, як можна вийти з цієї ситуації, які зовнішні процеси впливають на процес взаємодії учня та вчителя?

Розглядаючи дану проблему з філософської площини, ми не можемо відійти від здорового глузду і не погодитися з тим, що ситуації, які безпосередньо не залежать від вчителя – є саме такими. Іншими словами, не потрібно поспішно звинувачувати вчителів в тому, що якщо діти не мають бажання ходити до школи, то це вина самих вчителів і вони мають бути покарані. Натомість, пропоную розглянути це питання в більш широкому контексті. По-перше, як вже було згадано, вчитель, який працює в школі, перед цим ймовірно пройшов свій особистий шлях, коли він також був учнем і студентом. Пізніше, почавши працювати в школі, цей вчитель добровільно погодився працювати в межах визначеної навчальним закладом системи. Так, ми підійшли до нового рівня узагальнення, і тепер можемо розглянути вплив системи на особу. Вплив колективу та усталених принципів на нового члена цього колективу.

Повертаючись до книги Амонашвілі, варто зауважити, що в його досвіді, можна простежити ці два вчительські підходи до навчання дітей.

Більшість викладачів, виходячи з впливу тодішньої системи та своїх особистих переконань, страхів та проблем, схилилися саме до традиційної педагогіки. Проте, як у багатьох захопливих сюжетах, у книзі Шалви Амонашвілі був також герой, який діяв на власний розсуд і не слідував сліпо зовнішнім вимогам. Такою вчителькою для автора стала вчителька грузинської мови, Варвара Вардиашвілі, саме вона, за словами Амонашвілі стала тим прообразом гуманного педагога, який перш за все й понад усе – людяно ставився до своїх учнів та любив їх. [16, с. 9 – 11]

Захопливо та корисно простежити за природним розвитком та позитивними змінами дітей з класу Амонашвілі, відколи у них почала викладати вчителька грузинської мови. Але, такий досвід простежується у багатьох практикуючих молодих та досвідчених педагогів, як тільки вони усвідомлюють своє істинне відношення до дітей та роблять зусилля для його трансформації. Тобто, кожна людина здатна переглянути свої погляди, обміркувати та відрефлексувати над власним досвідом, тоді, кожна людина, відповідно, здатна розширити межі своєї свідомості та зрозуміти і прийняти нові переконання на противагу старим, не дієвим.

Задача кожного дорослого, що взаємодіє з дитиною, бути свідомим щодо свого відношення до дітей та своєї поведінки. По великому рахунку, не має великого значення чи є дорослий вчителем для дитини чи ні, при будь-якій взаємодії відбувається обмін досвідом та енергетичний обмін між дорослим та дитиною. Так як ми пам'ятаємо, про що говорив Амонашвілі, що дитина ясно відчуває справжнє відношення дорослого до себе, ми розуміємо важливість свідомої позиції дорослого в цьому процесі. [7] Роль дорослого, в такому разі, перестає офарбовуватися в барви авторитарності, оскільки, дорослий починає сприймати себе не більше як провідника знання, а не його власника. Якщо цим знанням він, з любов'ю ділиться з іншими, тоді, такий дорослий буде користуватися увагою та популярністю серед дітей.

1.2.3 Взаємодія між дитиною і дорослим

Стосовно ролі дорослого та вчителя, стало зрозумілою позиція Амонашвілі, з якою ми погоджуємося. Тепер, розглянемо детальніше ефективну взаємодію між дорослим та дитиною. Під ефективною взаємодією, виходячи зі значення цього слова Кембриджським словником, ми маємо на увазі успішну взаємодію, таку, яка досягає позитивних, цінних результатів.

Варто розпочати з того, що кожна людина, досягши вже певної зрілості, проходила через етап дитинства. Кожна людина знає і досвідчувала як воно «бути дитиною», і в кожного цей період проходив унікальним чином. Тоді, ми вбачаємо відносини, в яких з однієї сторони – дорослий, що розуміє дитину і знає як це бути дитиною, а дитина, з іншої сторони – пристрасно прагне стати дорослою і, поки, не знає як це бути дорослою. Взаємодія вибудовується таким чином, що дитині завжди цікаво бути поруч з дорослим, який її розуміє. А дорослому, якщо він достатньо свідомий та прийняв добровільно на себе зобов'язання турбуватися про молоде покоління, він також зацікавлений в тому, щоб дитина розкрила свої дари і просувалася шляхом до дорослішання.

Задаємо собі питання: що відбувається, коли людина перестає бути дитиною? Коли цей момент настає? Як психологи пояснюють цей процес? Амонашвілі на цей рахунок висловлюється таким чином, він говорить що дорослий це віковий стан. З іншої сторони, він переконаний в тому, що навіть коли людина вже стала дорослою, тобто почала брати на себе більше обов'язків та успішно їх витримувати і завершувати розпочаті справи, це не означає що «дитина» в такому «дорослому» зникла. [15; 28] Сучасна психологія розглядає різні его стани, серед яких є стан дитини. Це означає, що навіть в дорослому віці, людина має у своїй психіці частину своєї особистості, яка є дитячою.

Амонашвілі підтримує дані теорії, і додає власних думок. Він каже, що людина має шукати дещо, що буде вищим за неї саму. [7] Мова йде про смисли життя, яким людина готова присвятити всю себе, свій час та зусилля. Якщо доросла людина, шукає своє призначення, розглядає не лише матеріальні блага як блага, але й замислюється про духовність, тоді, така людина, на думку Амонашвілі, дивиться на інших людей з точки зору рівних собі. Тобто, людина, що постійно в пошуці, сприймає інших відповідно собі. Така людина спостережлива до інших, уважна, відчуває всіх рівними та повноцінними, відповідно у неї апріорі формується гуманне ставлення до інших. Так само і до дітей, така людина не вважає себе авторитетом для дитини, вона поважає і любить дітей, оскільки усвідомлює необхідність і благо проявлення загальнолюдських цінностей. [7]

Гуманна людина, на думку Шалви Амонашвілі не зможе образити, не поважати чи грубити. Адже гуманна людина шукає зв'язок з вищим. Для когось це Бог, для інших це закони всесвіту, проте як би це не називали, суть цього вищого полягає в чомусь більшому ніж сама людина. Звідси, впливає любов та повага.

Таким чином, кожен дорослий має задуматися над власним досвідом і спробувати віднайти смисл його. Поміркувати і постаратися усвідомити щось більше ніж він сам. Після цього, йому відкриються зовсім інші перспективи та широти. Слідуючи новим гуманним принципам, людина природно вибудовуватиме позитивні стосунки зі світом, в тому числі і з дітьми.

Ще одним важливим аспектом, який виходить з попередньої думки є необхідність дорослому постійно вчитися та бути відкритим новому знанню і новому досвіду. Для того, щоб вибудовувати міцні та довірливі стосунки з дитиною, окрім наявності любові, дорослий має бути щирий, правдивий та відкритий до нового, відкритий до власного незнання. [8] Дуже легко натрапити на пастку власної авторитетності, обізнаності та досвідченості. Багато хто з дорослих людей консервує своє знання і закриває своє обличчя

новому, натомість такі люди бачать світ в однакових кольорах і зовсім перестають приймати нове у свою картину світу.

Про незнання говорив ще Сократ, вже тоді, для філософів стала зрозумілою ця мудрість, яка напряду пов'язана із особливістю всіх дітей – бути відкритим новому знанню.

Коли на світ напала пандемія, у 2020 році, у багатьох людей спали ілюзорні окуляри стабільності. Дуже багатьом знадобилася допомога психологів та психотерапевтів, адже картина світу цих людей, які звикли жити певним чином повністю розрушилася. Саме тоді, людству прийшло усвідомлення та необхідність бути гнучким, адаптивним до найрізноманітніших умов. Проведемо паралель з вчителями, вчитель це та людина, яка найчастіше зіштовхується з новизною, невизначеністю та абсолютно новим баченням світу, зіштовхується з дітьми. Тому, хто як не вчитель має бути усвідомлений про гнучкість та адаптивність власної картини світу і бути готовим прийняти нові ідеї. Вчителі – ті воїни на передовій, які на пряму впливають на розкриття особистості в кожній дитині. Вчитель має розуміти свою вагому роль. [15]

Зосередимось тепер на одному методі ефективного та конструктивного спілкування між дітьми та дорослими. За вказівками Амонашвілі ми дійшли до фундаменту його філософії гуманної педагогіки. В кожному підрозділі розглядаємо базові принципи цієї філософії. Існує ще одна, важлива, на мою думку, сфера, а саме, вирішення конфліктних ситуацій та проявлення любові до себе та інших. Ці ідеї гармонійно поєднуються в одній практичній теорії Маршала Розенберга, в його методі Ненасильницького Спілкування.

Суть методу полягає в тому, що М. Розенберг спирається на теорію про важливі потреби кожної людини і виходячи з них, вибудовує ефективну модель спілкування. Серед цих потреб, він виділяє головні категорії, такі як: взаємозв'язок, взаємність, фізичне благополуччя, чесність, гра, мир,

незалежність та смисл. Це є базові категорії, в які входять потреби на кшталт: потреба у визнанні, в слідуванні своєї цілі, в порядку, потреба у свободі, у внесені вкладу, потреба в їжі, відпочинку тощо. [26] Ми можемо помітити, що класифікація потреб Розенберга значно відрізняється від відомої теорії «Піраміди Потреб» Абрагама Маслоу. Ми розглядаємо в контексті даного дослідження метод М. Розенберга в першу чергу, через його практичну користь та готову розроблену модель спілкування, що будується на прийнятті і розумінні. Саме це необхідно нам показати в ході дослідження.

Розглянемо послідовність методу Розенберга в контексті взаємодії між дорослим та дитиною, отже вона заключається в наступному: 1) Обізнаний дорослий, знає про свої потреби і може в різних ситуаціях виявляти свої потреби. Усвідомлювати чому він прийняв це або інше рішення, виходячи з потреб. 2) Цей самий дорослий розуміє що дитина має такі ж потреби, але поки не має достатньо досвіду щоб самостійно їх виявляти і говорити про них конструктивно та чітко. 3) В конфліктній ситуації, як правило, трапляється так що відбувається розходження потреб двох людей, дорослого і дитини. 4) Дорослий, який має вже достатньо досвіду, спокійно і з любов'ю дивиться на ситуацію, на свої незадоволені потреби, намагається зрозуміти незадоволену потребу дитини і тоді, приймає рішення: сказати про це дитині, або, якщо ситуація вимагає дії, тоді вчинити таким чином, щоб дві сторони були задоволеними. [26]

Головна відмінність між взаємодією «дорослий - дорослий» та «дорослий - дитина», полягає в тому, що в дитини ще немає достатньо досвіду щоб говорити про свої потреби, і знаходити шляхи їх задоволення. Тому, задача дорослого, в першу чергу, давати дитині цей життєвий досвід і показувати своїм прикладом, як можна говорити про потреби і як необхідно ненасильницьки повідомляти про власні бажання. Отже, дорослий, у взаємовідносинах з дитиною несе відповідальність за ці відносини. Дорослий в першу чергу, має піклуватися про те щоб його особисті потреби та бажання

були задоволеними, тоді, він зможе в повній мірі віддаватися дитині і проявляти любов і терпимість до неї. Метод Маршала Розенберга допомагає багатьом вчителям і батькам зрозуміти себе, свої емоції та діяти коректно виходячи з ситуації.

1.3 Головні принципи педагогіки Шалви Амонашвілі

В попередніх підрозділах ми детально зосередилися на головних філософських та світоглядних засадах гуманної педагогіки Шалви Амонашвілі. В цьому підрозділі ми вичленимо конкретні принципи, які сповідує мислитель і після, підведемо підсумки.

Першим і найголовнішим правилом, Шалва Амонашвілі вважає – любов до дітей. [7] Багато текстів він написав для того, щоб відкрити серця дорослих і показати як полюбити дітей. Він зображує у своїх інтерв'ю образ іннакшомислячого вчителя, який зцілює «не правих» своєю любов'ю. Принципи, на які він покладається, наступні: 1) Ніхто тобі не друг і не ворог. Кожен тобі вчитель. 2) Вчитель має бути людиною із майбутнього, який несе майбутнє. Вчитель притягує всі найкращі очікування до учня з майбутнього в теперішнє і вбачає в ньому краще. 3) Вчитель не дає предмет учневі, а разом з учнем іде до предмету. [7]

Другим правилом є – розуміння природи дитини, розуміння її допитливості, бажання пізнавати, рухатися. Звідси, Шалва Амонашвілі проводить розрізнення авторитарної та гуманної педагогіки. Перша передбачає слухняність дітей, тотальне виконання плану та контроль за поведінкою. Друга передбачає розуміння учнів, підтримку та направлення їх енергії у творче русло. Гуманна педагогіка, каже Амонашвілі, це не книги чи вчення, це – люди і шлях який вони проходять разом. [15]

Третє правило - постійне самонавчання, концепція life-long-learning в дії кожного дорослого. Життя-отримання досвіду та життя-навчання має стати

стилем проживання дорослого. Тоді, він зможе терпляче, уважно, з любов'ю підходити до навчання молодого покоління.

Четверте правило - розуміння помилок. Шалва Амонашвілі про помилки говорить, що це нормальне і хороше явище. Вона є джерелом мудрості, на помилках учень має можливість навчитися. Тому, гуманний вчитель спокійно відноситься до помилок учнів, не зациклюючись на цьому, він тримає фокус на розкритті талантів дитини, але, допомагає вичленити із помилки урок. [15]

Останнє правило, п'яте, гуманна педагогіка – це стиль життя людини. Для того, щоб змінити підхід, необхідно змінитися самому. Людина яка усвідомила своє прагнення бути пов'язаним з чимось більшим ніж вона, не зможе не відтворювати принципи гуманності, так вважає Амонашвілі. [15]

На останок, висвітлимо три головні заповіді гуманної педагогіки від Шалви Амонашвілі. [15]

- 1) Необхідно повірити в безмежність дитини. Дитина здатна на все, всі діти хороші, вони народжені для того, щоб принести користь світу. Хто вірить в дітей, буде виховувати їх на вірі, а не на криках.
- 2) Необхідно повірити в педагогіку любові. Терпіння, прощення, чутливості. Коли всі обставини вимагають накинутися на дитину і нагрубити їй, саме в такі моменти необхідно вірити в педагогіку любові.
- 3) Необхідно повірити в себе. Що ти саме той вчитель, який потрібен дитині, вірити в себе і свої сили.

ВИСНОВКИ

Система гуманної педагогіки Шалви Амонашвілі опирається на три головні правила, справжня любов до дитини, розуміння природи кожної дитини та гуманність як стиль життя вчителя. Кожен педагог, відіграє

надважливу роль в житті дитини, адже формує її подальшу долю, так вважає Шавла Амонашвілі. Кожен дорослий стає для дитини вчителем, тому взаємодія має вибудовуватися на розумінні істинної природи дитини.

Дитина – носій правди та істини. Педагог – людина що має досвід, який прагне передати молодому поколінню. «Вчителі від бога», поняття яке використовує Амонашвілі, це педагоги які проєктують на дитину свої позитивні очікування щодо неї та її майбутнього, таких людей не багато, але вони істинні педагоги.

Система гуманної педагогіки Амонашвілі успішно впроваджувалася в умовах карантину, коли діти знаходилися на домашньому навчанні. Шалва Амонашвілі запевняє, що для гуманної педагогіки не існує бар'єрів, в той час як для авторитарної педагогіки перехід в онлайн навчання стало великою проблемою. Таким чином, головним в даній системі постає відношення до дитини, любов, виховання і прийняття дитини в будь-якому стані. Матеріал, який викладає вчитель стає на друге місце, він не втрачає своєї цінності, проте гуманна педагогіка Амонашвілі наголошує на сприйнятті дитини як особистості першочергово.

Ситуація з пандемією показала непідготовленість освітніх інститутів майже усіх країн. З початком першого карантину, велика кількість шкіл не змогли надавати освітні послуги своїм учням. Проблема полягала не лише в організованості, стресі, повільному процесі прийняття рішень, але й в складності переведення на віртуальні платформи шкільної програми. Шалва Амонашвілі увесь цей час запевняв, що, попри складнощі, необхідно не втратити сили і продовжувати свою педагогічну справу, долаючи труднощі.

РОЗДІЛ 2. «ГУМАННА ПЕДАГОГІКА» ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Василь Олександрович Сухомлинський, видатний діяч української культури, педагог, дослідник, діяльність і здобутки якого досі слугують матеріалом для аналізу та філософського осмислення. Василем Сухомлинським написана велика кількість статей, книг на тему педагогіки. Там він висвітлив свої погляди та результати власних багаторічних педагогічних пошуків в ролі теоретика-дослідника та практика-педагога. Шалва Амонашвілі, про якого йшла мова в першому розділі, знайомий із педагогікою В. Сухомлинського, неодноразово про це згадував. В даному розділі, ми розглянемо філософію педагогіки Василя Сухомлинського, а саме найголовніші принципи «гуманної педагогіки», яку він пропонує реалізовувати в школах. Одночасно, ми звернемо увагу на історичний контекст та політико-соціальне середовище, за часів якого жив і працював український діяч. Також, звернемо увагу на особливість підходу до гуманної педагогіки Сухомлинським, на концепцію «всебічно розвиненої людини» і покажемо коротко розток цієї ідеї.

1.4 Василь Сухомлинський як педагог

Василь Сухомлинський народився і прожив у досить не простий та не стабільний час. Не дивлячись на це, його родина була освіченою, і він також отримав належну освіту та виховання. Показовим є те, що попри складнощі та негаразди які відбувалися за часів його молодості, 1930ті роки, йому вдалося зберегти вищі моральні ідеали, цінності та, усіма силами втілювати їх на практиці, працюючи вчителем та директором школи. [4, с. 17 – 25]

Його основна частина педагогічної діяльності висвітлена в книзі «Серце віддаю дітям». Ця праця написана автором для викладачів загальноосвітніх шкіл, вихователів, працівників освіти і, найголовніше, вона достатньо повно висвітлює цілісну філософію гуманного підходу до педагогіки Василем

Сухомлинським. Тут, зібраний його багаторічний досвід та результати особистих педагогічних досліджень. Він також підіймає актуальні проблеми, що пов'язані із вихованням та навчанням дітей. За ці його здобутки, в 1973 році, він отримав першу премію Педагогічного колективу СРСР. [4, с. 13 – 16] В даному дослідженні, ми будемо звертатися до цієї роботи, розкриємо його філософію і, сформуємо критичну позицію щодо деяких принципів педагогіки Василя Сухомлинського.

1.4.3 Відношення до учня

Перше, головне питання, яке ми розглядаємо це роль дитини, роль учня в системі освіти. Відношення Василя Олександровича до дітей та до взаємозв'язків учня та вчителя.

Відома цитата Сухомлинського «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи відповідаю: любов до дітей», чітко показує найголовніше «правило» гуманної педагогіки та справжнє відношення до дітей самого автора. [4, с. 21] У роки педагогічної діяльності Василя Сухомлинського, переважав принцип авторитарної педагогіки. Так як, тоді панувала закрита система, відповідно, головною задачею Сухомлинського було – трансформування анархізму серед батьків та вчителів і, реалізація на практиці гуманного поводження з дітьми в селах та всередині сімей. [4]

Для нього, як педагога, першочерговою була любов до учня. Любов до дитини, як основа та діюча сила прогресу самого учня. Будь-яке завдання, заняття яке проводить вчитель, засноване на істинній любові цього вчителя до дитини. Також, не менш важливим, постає духовний світ школяра для Сухомлинського. Так як, він переконаний, що не дивлячись на класовий поділ, душа і дух людини все-одно, прагне творчості, тому, для всебічного розвитку дитини, необхідно в першу чергу тримати фокус на його внутрішньому духовному світі. [4, с. 21 – 22]

Василь Сухомлинський славиться тим, що проводив заняття не лише в класі. Натомість, разом зі своїми учнями, вони досліджували навколишній світ, природу. Учень не вбачається ним як такий, що самостійно навчиться думати. Василь Сухомлинський переконаний у важливості теоретичного мислення, а тому, наявність викладача, який відкриє для дитини світ, з любов'ю, є – необхідною умовою. [4, с. 19]

Кожна дитина, народжена у сім'ї, є частиною свого народу та культури, яку він несе. Василь Сухомлинський в тому числі, звертався до народної педагогіки, яка передбачала черпання знань та мудрості з самої «колиски народу», його духовного центру. Саме тому, в дитині Василь Олександрович вбачав цю глибину, залучав її до народного знання, знайомив з народною мудрістю та традиціями власної культури. Тоді, у вихованців, сформується любов до своєї культури, народу, Батьківщини. Василь Сухомлинський вважає що вже змалечку закладаються такі риси як патріотизм, повага і любов до Батьківщини та духовність. І, якщо упустити цей момент в дитинстві, діти можуть вирости озлобленими та не брати до уваги моральні принципи і правила. [4, с. 16, 226]

Вчитель, на думку Василя Сухомлинського має дорожити своїми учнями, та відносинами які вони вибудовують. «Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна благородним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, в серці дитини ніколи не зявиться зло. І якщо в школах є насторожені, недовірливі, а іноді й злі діти, то лише тому, що вчителі не пізнали їх, не знайшли підходу до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у пільмі». [4, с. 46] Таким чином, ми бачимо, в словах автора важливість бути другом для дитини, яку ти навчаєш. Інакше, не вдасться вибудувати плідних, тривалих та довірливих відносин.

Василь Сухомлинський дійсно транслиував гуманні принципи в педагогіці, а на своєму прикладі він це ще й активно демонстрував. Проте, деякі із його

поглядів, на мою, дослідницьку думку, вже не є актуальними в контексті підходу до сучасної системи освіти. Зокрема, його наміри виховання у кожного учня сильної патріотичної позиції на сьогоднішній день є менш використовуваними. З досвіду багатьох педагогів молодших, середніх а старших класів, занадто сильна концентрація уваги на національній ідентичності та здобутках культури власного народу, для учнів стає менш цікавим. Звісно, можна апелювати до проблеми глобального та національного, іншими словами, в наш час, коли більшість забезпечених сімей мають доступ до Інтернету і без проблем, купують своїм дітям цифрові пристрої змалечку, виникає складність для педагогів донести цінності та культурні особливості власного народу. Таке поняття як «народ», втрачає свою силу, у світі який з кожним днем стає все більш глобальним та починає домінувати принцип універсалізму.

Роль та задачі вчителя

Вчитель виступає надважливою фігурою для Василя Сухомлинського. «Праця вчителя ні з чим незрівнянна ... Ткач вже через годину бачить плоди своєї праці; Сталевар через декілька годин радіє вогняному потоку металу; Орач, сіятель, хлібороб через кілька місяців милуються колоссям і зерном, вирощеним у полі.. Учителю потрібно трудитися роки й роки, щоб побачити предмет своєї творчості; буває, що проходять десятиріччя і ледве починає виділятися те, що замислив; ніхто частіше від учителя не буває незадоволеним; у жодній праці помилки і невдачі не приводять до таких важких наслідків, як в учительській». [4, с. 49] Окрім того, що вчитель має бути другом учневі, на нього покладається велика відповідальність за життя свого вихованка. Говорячи термінами сучасної науки, ті моделі та патерни поведінки, які у взаємодії з вчителем дитина в шкільні часи запам'ятає, відповідно, так вона формуватиме своє подальше майбутнє і її кругозір безпосередньо залежить від знання яке вона засвоїла будучи учнем.

Перерахуємо найважливіші задачі вчителя, на думку Василя Сухомлинського та детальніше зупинимося на кожній з них. По-перше, вчитель має навчити дитину мислити. [4, с. 122] Сухомлинський вбачав в кожній дитині «маленького філософа», який здатен побачити щось цікаве, нове, прекрасне, зупинитися і пізнати цей предмет чи явище. Навчити мислити, означає підтримати мисленнєвий акт дитини, а можливо, направити її увагу в коректне русло. По-друге, вчитель має спонукати дитину до творчого ставлення до навчання. [4, с. 14] Тут сам педагог відіграє вирішальну роль, так як від його обізнаності, підготовленості і бажання викликати у дитини інтерес залежить результат. Власне, педагог має задавати такі питання і завдання учням, які стимулюватимуть їх до пошуків нових, творчих рішень. Звідси, відбувається розвиток інтелекту на заняттях і розвиток мислення. По-третє, педагог має свідомо виховувати естетичне бачення світу, іншими словами, бачення краси дітьми. [4, с. 21, 61] Для Василя Сухомлинського важливо було, щоб діти не втрачали цього дару «дивуватися», який властивий їм. До естетичного розвитку доєднується ще моральний та розвиток емоційного світу дітей. Звідси, черпається мистецтво і, як вважає Сухомлинський, діти пізнають красу світу паралельно пізнаючи і красу різних видів мистецтв. На останок, четвертий принцип гуманного викладача, Василь Сухомлинський вбачає в правильному, свідомому відношенні до оцінювання. [4, с. 45] Оцінка, не має виступати інструментом покарання, втім, це не означає що їх не потрібно використовувати в процесі навчання. В. Сухомлинський каже, що краще заохочувати дітей оптимістичними балами, використовувати це як винагороду за працю. Адже, дитячий розвиток це поступовий процес, і тривалий час, дитина може набувати досвіду, вчитися, поки в один день вона нарешті зрозуміє та навчиться. Вчитель має розуміти це і з любов'ю приймати темп кожного учня. Також, педагог має хвалити учнів в присутності батьків за їх реальні досягнення та успіхи, і виключати ситуації коли батьківські збори перетворюються на суцільну критику учня.

1.5 Головний принцип гуманної педагогіки В. Сухомлинського: всебічно розвинена особистість

Уся філософія гуманної педагогіки Василя Сухомлинського ґрунтується на одній важливій ідеї, а саме, на всебічному розвитку особистості. Як він сам говорить, ця ідея має своє коріння ще з часів античності і крізь історію, проходить червоною ниткою в системі виховання та освіти. [2, с. 62 - 71]

В добу античності, в давній Греції, існував принцип «калокагатії», що означав гармонійне, наближене до ідеального поєднання духовного та фізичного розвитку людини. Це був своєрідний ідеал виховання людини, свідчення цьому ми можемо знайти у деяких діалогах давньогрецького філософа Платона. Проте, варто зауважити, що «калокагатія» мала стосунок лише до вільних громадян полісу, на рабів та жінок це не розповсюджувалося. Василь Сухомлинський вбачає проблему в тому, що існування рабовласництва, а пізніше, поділ праці та формування класового суспільства сформували певний розрив між духовним життям людини та її творчою працею. Чому це було проблемою за часів рабовласництва в давній Греції, тому що, існував дух зневаги до фізичної праці вищими верствами суспільства. І на думку Сухомлинського, це не правильний підхід, оскільки праця – невід’ємна частина нашого творчого життя і її не можна виключати із цієї концепції всебічно розвиненої особистості. [2, с. 63 – 64]

За доби Середньовіччя, ідея всебічного розвитку людини втратила свою силу. Жорстке розмежування між феодалами та простими людьми, вплив церкви та притиснення будь-якої допитливої думки наклало відбиток на педагогічній справі цього часу. «Нам важко уявити гнітючу одноманітність, ніби уповільнену течію часу в епоху раннього середньовіччя. Тут нас теж навчає історія: обмеженість, вузькість, замкненість думки, мислення спустошують духоване життя, придушують, гублять, умиротворяють творчі нахили й здібності». [2, с. 65]

В епоху Відродження ми спостерігаємо зміни в умонастроях людей. Народжуються нові народи, люди групуються в невеликі об'єднання і разом творять щось нове. Виникає новий клас – буржуазія, разом з ним, заново народилася ідея всебічного розвитку особистості, так як буржуазія засуджувала старий світогляд, властивий феодальному суспільству. [2, с. 65 – 66]

Далі, Василь Сухомлинський згадує В. І. Леніна, говорячи що той запропонував перед соціалістичним суспільством ідею підготовки всебічно розвинених людей, які вміють робити все. [2, с. 68] Суть цієї ідеї полягає в тому, що коли людина обирає собі один вид діяльності і навчається йому, їй не заборонено цікавитися іншими сферами і колами знань. Натомість, всебічний розвиток передбачає людину яка поєднує в собі духовне багатство, фізичну досконалість, творчу активність праці та моральну чистоту. І така людина має виховуватися усім суспільством, а не лише одним вчителем. Проте, вчитель, безпосередньо входить в систему освіти соціалістичного суспільства, а тому, також працює на благо великій ідеї.

На мою думку, ідеї Василя Сухомлинського щодо всебічно розвиненої особистості, на сьогоднішній день не є актуальними та дієвими. На той час, вони були актуальними в силу радянської системи освіти та основної задачі яка перед нею стояла: обслуговування державного апарату, а саме закладання в дитячому віці відповідних цінностей. Виховання людини яка підійшла би системі. Виходячи з цього, така освіта має дещо репресивний характер по відношенню до особистості, так як не вбачає її центром навчального процесу. Проте, не зважаючи на це, В. Сухомлинський стоїть на принципах гуманності, неодноразово в його роботах йде мова про загальнолюдські блага та цінності. [2; 13] До того ж, аналізуючи його праці, можна побачити, що він велику увагу приділяв особистості дитини. Тож, деякі його праці є ідеологізованими, проте це не є недолік, я вважаю, що це природно, так як ще на початку цього розділу ми вказували на контекст та час, в які автор.

ВИСНОВКИ

Василь Олександрович Сухомлинський, у своїй розробленій та втіленій системі гуманної педагогіки опирається на ідеї: всебічно розвиненої особистості, колективізму, народної педагогіки та центральної ролі пізнаючої сутності кожної дитини.

Головними принципами у роботі з дітьми для В. Сухомлинського являються розкриття духовного світу дитини через навчання та пізнання, розуміння цієї духовної природи дитини, підтримка та допомога вчителя в розвитку її здібностей. Бути вчителем, означає бачити позитивні результати своєї праці через багато років, але це найважливіша праця серед усіх можливих, гадає Сухомлинський.

РОЗДІЛ 3. «ГУМАННА ПЕДАГОГІКА» РУДОЛЬФА ШТАЙНЕРА ТА ВАЛЬДОРФСЬКА ШКОЛА

Рудольф Штайнер – неординарний філософ, містик, антропософ родом із Австрії. Для даного дослідження аналіз ідей Штайнера є важливим елементом, так як його педагогічні погляди досі лишаються актуальними, не дивлячись на той факт, що вперше, вони були сформовані століття тому назад. [18] Читаючи твори Рудольфа Штайнера, періодично, ловиш у себе відчуття шоку та глибокого враження від висловлених ідей. Деякі філософи говорять, що Штайнер випередив свій час і тільки зараз настає пора переосмислення його творчих здобутків та прямого застосування його рекомендацій на практиці. [18] Таким чином, ми спостерігаємо нині, працюючі вальдорфські школи, яких стає все більше з кожним роком. Всі вони, так чи інакше мають за основу найперший прототип вальдорфської школи, яку розробив сам Рудольф Штайнер.

З біографічних даних Рудольфа Штайнера, нам відомо про головні періоди його життєвого шляху, а також творчих здобутків. Оскільки, його називають містиком, це свідчить про дещо відмінний від універсального наукового погляду на речі, що він досліджував. Зокрема, Штайнер розробив власний напрям, який частково подібний до теософії, проте в деяких моментах має кардинальні розрізнення. Мова йде про антропософію. Філософ, містик, антропософ, Штайнер був першим хто ввів це поняття і обмежив його в деяку релігійно-філософсько-духовну течію. [18]

Антропософія, за Штайнером, розумілася як вчення про дух. Вона відкривала нові грані та способи пізнання людиною світу. На ці ідеї Штайнера вплинули погляди Гете на предмет пізнання, також німецька класична філософія, зокрема Імануїл Кант. Основними предметами дослідження для Рудольфа Штайнера були: питання меж пізнання людини, а точніше, намагання довести та показати що цих меж не існує (на відміну від ідей І. Канта). Також, питання педагогіки, питання істинного фермерства.

Проте головним в його філософії завжди лишалися питання про дух. Цей самий дух, він прагнув дослідити науковими методами, в цьому полягає особливість Штайнера. [18] Проте, як ми бачимо, філософ є містиком, оскільки не всі деталі його вчення можна «виміряти» сучасною наукою.

Повертаючись до вальдорфської школи, варто сказати, що хоч вона і була розроблена за вказівками Штайнера, тим не менш вже більше ніж за століття, філософія вальдорфської школи зазнала деяких впливів. Перша така школа була побудована в 1919 році, у Штудгарді, в Німеччині. Історія заснування школи пов'язана із діяльністю Штайнера як антропософа, власне, один із його послідовників, Еміль Мольт, власник сигаретної фабрики, виразив прохання відкрити школу для дітей своїх робочих, у якій, будуть готувати до істинного життя. Еміль Мольт був знайомий з Штайнером, і оскільки він був послідовником антропософії, то спирався і розділяв ідеї Штайнера і щодо педагогіки. [18]

З самого початку, в основу вальдорфської педагогіки покладене антропософське розуміння людини. Сюди входять головні ідеї Штайнера, такі як: 1) Єдність Духу, Тіла та Душі. 2) Вчення про тіла людини: фізичне, ефірне, астральне, «я». 3) Вчення про основні темпераменти людини: холерик, сангвінік, флегматик та меланхолік. [12, с. 478 – 480] Проте, на сьогоднішній день, практикуючи систему вальдорфської педагогіки, не так багато уваги приділяють саме філософському наповненню, натомість, діють згідно виведеними Штайнером чіткими етапами розвитку дитини. Про це детальніше в наступних підрозділах.

3.1 Антропософський погляд Р. Штайнера на педагогіку

У своїх лекціях з антропософії, Штайнер порівнює різні підходи до єдиної, на його думку, тріади: тіла-духу-душі. [28, с. 1 – 2] Так, у часи Давньої Греції, Середньовіччя і сьогодення, філософ вбачає кардинально різні акценти на вихованні. Педагогіка в Античності відносилася лише до

представників чоловічої статі, що є не актуально сьогодні, натомість, Штайнер позиціонує вальдорфську систему як загальнолюдську школу, в якій не стоїть питання статі, гендеру чи расистські переконання. Тим не менше, для багатьох, його думку, грецька модель освіти стала еталоном, на який досі рівняються. [28, с. 1 – 9]

До якого ідеалу прагнула ця грецька система освіти? Штайнер називає її еталоном – «гімнастом». Людина, що гармонізувала свої тілесні, духовні властивості. Звідси, як греки так і поціновувачі грецької культури, вбачають естетичну красу та божественність такого підходу. Іншими словами, людина яка привела своє тіло та дух в порядок, в гармонію, таким чином, через себе демонструє божественність цього світу, у проявленні хлопчика, звісно. Отже, грецька система виховання направлена на тілесність, через яку проявляється дух. [28, с. 1 – 9]

Наступною сходинкою в історії стало середньовіччя зі своїми ідеалами та правилами. Тут, Штайнер вбачає перехід від «гімнаста» до «ритора», так він називає людину, яка досконало володіє словом, розмовою. [28, с. 4] Тепер, у кожній школі, які переважно були при церкві, кожен учень розвивав духовне життя. Проте, чим відрізняється духовний розвиток за часів Античності та Середньовіччя? Чим відрізняються ці два ідеали виховання?

Грецька культура по суті своїй, була продовженням східної культури. Так як, в обох діяли однакові методи щодо розвитку тіла, зокрема дихальні практики, вправи для тіла та цілі комплекси занять. Це вело до одкровення духу, за словами Штайнера. «Таке тренування, таке виховання людини були засновані на наступному погляді. Як в корені рослини укладені його квіти і плід і потрібно тільки правильним обробітком, дати можливість квітам і плоду розвинутися під сонячним світлом і теплом. Так у створеному Богом, людському тілі укладені Душа і дух, і якщо правильно поводитися із тілесним коренем, то Душа і Дух, яким надане вільне життя - розвинуться». [28, с. 4 – 6] Дана цитата яскраво демонструє філософію грецького

виховання, на думку Штайнера. Усі пошуки Духу були зведені до тілесних практик, світ сприймався людьми як єдиний з цим духом, не існувало ще розділення Душі і тіла, яке прийде разом із Середньовіччям.

Так, Рудольф Штайнер для своєї системи педагогіки бере суттєво важливі речі із Грецької системи виховання. А саме, він говорить, що такі вправи, як хороводні рухи, танці що вчили відчуттю такту, ритму, мірі, все це слугує одкровенню божественної краси природи і переживання її людиною. Також, окрім фізичних вправ, Штайнер говорить про користь співу, гри на кіфарі. Це, за його словами, цілюще впливає на кровообіг та дихання. [28, с. 5]

Особливість Грецької системи виховання, на противагу Середньовічній, Штайнер вважає, що мудрість яку греки несли через розвиток тіла за допомогою тілесних практик, розвивалася самостійно. Іншими словами, древні греки несли в собі цю мудрість і не робили її предметом осмислення, чи дискусії. На противагу, в середньовіччі, дана мудрість зникла. І виник інший феномен – зберігання мудрості в пам'яті та в рукописах. [28, с. 7 – 8]

Це важлива ідея, на якій детально зупиняється і сам Рудольф Штайнер. Він говорить про проблему середньовіччя. А саме, що люди настільки стали турбуватися про зовнішні традиції, що всередині зовсім втратили цю природну мудрість. Виникла історія, так як мудрість тепер жила лише в книгах та зовнішніх об'єктах, люди мусили тепер тримати її в пам'яті, сучасною мовою «зазубрювати» тексти і виховувати наступне покоління згідно цим «записаним істинам». На думку Штайнера, до сих пір, виходячи із його років життя, елементи середньовічного виховання присутні. В цьому полягає головна відмінність між Давньо-грецьким підходом до виховання та Середньовічним підходом. [28, с. 7 – 8]

Тепер, коротко зупинимося на ще одному підході до виховання. Штайнер каже, що в середині Середньовіччя, наступив момент, коли ідеал

знову видозмінився. Відбувалося це поступово, проте, тепер ідеалом виховання став той, хто знає (der Wissende). [28, с. 4] Це послугувало початком нової цивілізації, ідеал доктора, як перфектної людини. Доктор, або вчений, це людина що створює і пише посібники для дітей, розробляє методики виховання тощо. Проте, на думку Штайнера, даний підхід є не зовсім «людським», так як говорив Амонашвілі, важлива любов до дитини, бажання її розкрити, Штайнер, іншими словами виражає подібну думку, а людей стимулює і просить не вірити жодному вченому із великої літери, а натомість, перевіряти будь-яку інформацію своїм життєвим досвідом. [18]

3.1.1 Розвиток дитини за Р. Штайнером

У даному розділі, ми розглянемо ідеї щодо дитини, які Рудольф Штайнер описує у своїй книзі «Сучасне духовне життя і виховання».

Перш за все, необхідно врахувати, що існує декілька шарів педагогіки Штайнера, перший шар - його філософські погляди щодо пізнання, світу, буття. Другий шар – ідеї щодо дитинства, виховання. Третій шар – його практичні поради, настанови про те, якою має бути школа для дитини. Ми зупинимось на ідеях про саму дитину, розглянемо антропософські погляди які слугують основою для розуміння дитини Штайнером.

До семирічного віку, у дитини все знаходиться в єдності. «Виникнення судин, нервової системи та кровообігу є одночасно і розвитком душевним та духовним. Він, володіє в цей час, «ударною силою» яка висуває постійні зуби, після чого, ця сила слабшає. Це – кульмінаційний пункт органічних сил, він більше не повторюється. До цього моменту, дитина живе в єдності, природно. Після цього, починає розвиватися більш тонка сила духовного життя. Можна сказати: тіло слабшає, душа міцніє». [28, с. 6] Перефразовуючи, можна сказати, що перший етап розвитку дитини, починається від народження і до семи років, Рудольф Штайнер дивиться на цей період як на потужну силу що веде дитину і витісняє перші зубки, на зміну постійним. В цей період дитина

сприймає світ не розділяючи свої органи чуття, тобто, абстрактно не розрізняючи очі як спосіб бачення, нюх, смак, дотик, натомість, дитина сприймає цілісно всю поступаючу до неї ззовні інформацію. Саме тому, Штайнер акцентує увагу на важливості оточення і правильного підходу до дитини в перші 7 років її життя.

Можна уявити дитину до семирічного віку як один тонко відчуваючий орган, який сприймає не лише фізичні впливи, але й впливи оточення, з його моральними і мисленнєвими процесами. [28, с. 19] Рудольф Штайнер зауважує на тому, щоб батьки і вихователі в цьому віці особливо ретельно слідували за пристойністю і правдивістю своїх думок та почуттів. Оскільки це безпосередньо зчитує дитина і це впливає на її подальше сприйняття і розвиток. До семи років – важливий характер оточення дитини.

Ще одна особливість цього дитячого віку, то, що дитина вчиться ходити, приблизно в проміжку між 2-3 роками життя. Штайнер пише, що дитина яка в любові почала ходити, буде вихована здоровою. [28, с. 20] Тут мова йде про те, щоб процес, коли дитина робить перші кроки, стає в вертикальну вісь, відбувався «ненасильницьки» зі сторони оточуючих. Якщо дитина самостійно робить зусилля, пробує, з часом вона стає і йде. Проте, в жодному разі, не можна силувати дитину починати ходити раніше, аніж вона сама того не спробує.

Окрім «ненасильницького» підходу до ходіння, варто врахувати такий самий підхід і до розвитку мовлення дитини. Тут, головним правилом Штайнер вбачає не опускатися до рівня дитини, іншими словами, говорити з нею по-дорослому, а не «сюсюкатися». Адже, дитина, насправді прагне того, щоб з нею говорили по-дорослому, а коли дорослі опускаються на рівень дитини, пише Штайнер, це негативно впливає на травневу систему дитини. [28, с. 21]

Хвороби, також стаються внаслідок нерозуміння цих життєво важливих етапів у розвитку дитини. Так, неправильний підхід до ходіння дитини викликає хвороби обміну речовин. Коли з дитиною погано зверталися, її оточення трансливало неправдиві почуття та слова, дитина набуває проблем із травною системою. Насамкінець, якщо з дитиною сюсюкалися, плутали її мислення, вона стає нервною в дорослому віці. [28, с. 21 – 22]

3.1.2 Роль вчителя-вихователя у процесі розвитку дитини

Цікаво, що у своїй системі, Рудольф Штайнер як правило говорить про вихователів-вчителів. Тобто, у нього не має чіткої ролі для вчителя і чіткої для вихователя, весь процес педагогіки розуміється ним як виховання дитини. Більше того, Штайнер говорить, що до семирічного віку кожна людина, що вступає у взаємодію з дитиною є для неї вчителем. [28, с. 22 – 24]

Ми вже піднімали тему стосовно впливу оточення на формування дитини. Якщо подивитися з іншої сторони на це питання, а саме з розгляду такої властивості дитини як «наслідування» під час гри, перед нами відкриється дещо інша перспектива.

Ігри, іграшки та проведений час із дорослими – однозначно важливі аспекти для будь-якої дитини. Граючи, дитя наслідує і повторює те, що відбувається в навколишньому середовищі. Це нормально, що дитячі ігри стосуються глибоко практичних речей, прикладів цьому безліч. Натомість, не правильно на думку Штайнера вимагати від дитини в перші сім років концентрації на чомусь абстрактному та глибоке вивчення абстрактних для дитини предметів, будь-то іноземна мова чи літери складені в слова. [28, с. 22 – 24] В цей період важливо провести максимально в ігровому форматі своє дозвілля, пізнаючи світ. Дорослий виступає для дитини взірцем, його вплив формує дитину в позитивному ключі, якщо дорослий свідомий своїх дій, або, на превеликий жаль, травмує дитину, якщо дорослий не усвідомлює своїх деструктивних вчинків по відношенню до дитини.

Наслідування та повторення за дорослим формує в дитини мислення, і якщо в цей час перевантажувати її мозок поняттями та словами які виходять, поки що, за межі її здатності сприйняти та зрозуміти суть, це може мати негативні наслідки, тому цього не варто робити. На цей рахунок, Штайнер має прекрасне пояснення: «Дитина, яку до 4-5 років тренують внутрішньо інтелектуалістично, бере з собою в доросле життя дещо жахливе, виховується матеріалістом. Чим більше духовно-інтелектуалістично ви виховуєте дитину до 4-5 років, тим більшого матеріаліста ви з неї зробите. Бо мозок, з одного боку, так обробляється, що дух живе вже в фармах мозку і людина отримує внутрішню інтуїцію: все тільки матеріально, бо мозок занадто рано охоплений інтелектуалістично-духовним. Якщо ж ви будете стимулювати так дитячий мозок, як сказано вище, ви зіпсуєте душу людини на ціле життя, так само як сюзюканням псуєте її травлення, а неправильним не любовним навчанням ходьбі – псуєте обмін речовин пізніше в житті». [28, с. 24]

Рудольф Штайнер говорить, звертаючись до вихователів, про деякі правила, що їм потрібно пам'ятати, працюючи з дитиною. Дані правила характеризують найзагальніші принципи педагогіки системи Штайнера, серед них: 1) Поняття навантажують пам'ять, тому краще до семи років, виховуючи дитину і навчаючи її завжди використовувати художнє представлення предмету. 2) Наочно-художнє навчає, формує пам'ять. Цей пункт виходить із попереднього, мається на увазі, що наочно-художні активності та матеріали для даного віку найбільш корисні та такі, що дитина дійсно здатна їх сприйняти. 3) Вольове напруження та вольова діяльність зміцнює пам'ять. Для того, щоб дитина зрозуміла, запам'ятала, немає необхідності займатися постійним повторюванням одного і того ж. Натомість, необхідно викликати в дитини стимул вольового напруження, для того щоб здійснивши деяку дію або активність, дитина отримала досвід і запам'ятала. [28, с. 53 - 55]

Продовжуючи мову про пам'ять та головні принципи, які має знати кожен вчитель, Штайнер говорить про зберігання досвіду в тілі. Пам'ять впродовж всього життя зберігається у фізичному тілі кожної людини, про це говорять чимало сучасних течій, зокрема і прикладна кінезіологія. Насправді, якщо уважно подивитися на вчення Штайнера та на актуальні питання кінезіології, ми знайдемо багато збігів. Зокрема, націленість на розгляд людини як цілісної системи. Віра в єдність людського тіла, душі та духу. Вчення про інші тіла людини, її сутності: астральне, ментальне тощо. Ці знання нині продовжують існувати, не лише в напрямі антропософії або ж вальдорфській педагогіці, розробленій Штайнером. [28, с. 53]

Вчитель має усвідомлювати тип темпераменту дітей, виходячи з цього знання формувати цілісний підхід окремо до кожного. Це важливо, адже включає в себе такі дрібні проте життєво необхідні речі, як раціон дитини. Для прикладу, існує 4 темпераменти: холерик, сангвінік, флегматик та меланхолік. Штайнер говорить що важливо розсаджувати дітей відповідно їхнім темпераментам. Якщо холерик сидить і взаємодіє в групі холериків, вони найкращим чином шліфуються одне об одного. Те ж саме стосується і до інших типів. [28, с. 54] Щодо раціону, існують такі тонкощі, що, наприклад, дитині сангвініку, яка має слабкість в концентрації і постійно шукає вражень, їй необхідно зменшити кількість цукру в раціоні, не на шкоду здоров'ю. Тоді, дитина сангвінік стане спокійнішою. Натомість меланхоліку можна додати трішки цукру в раціон, це краще вплине на роботу його печінки.

Таким чином, ми бачимо, що головна задача вчителя-вихователя розуміти свою роль для дитини. Перші сім років діяти відповідно природній мудрості, і не насилувати дитину надто абстрактними речима. Кожен вчитель має усвідомлювати цю механіку розвитку дитячого організму, тоді, не виникатиме проблем на шляху цього процесу. З іншої сторони, важливим принципом для будь-якого вчителя є цілісний погляд на дитину та на світ в

цілому, розуміти просту істину, що дух, душа та тіло – невід’ємні, і в дитині все це розвивається поступово, а тому, необхідно сприяти цьому, а не заважати.

3.2 «Гуманна педагогіка» у вальдорфській школі на матеріалі аналізу трьох шкіл

На сьогоднішній день існує тенденція створення шкіл альтернативного формату, які протиставляють себе державним системам освіти. До цієї множини відносяться і школи вальдорфської педагогіки. В даному підрозділі ми спочатку розглянемо гуманні засади, на які спирається вальдорфська педагогіка, проаналізуємо їх. Потім, висвітлимо головні аспекти кожної вальдорфської школи, розглянемо систему цієї школи, на прикладі діючих шкіл, проаналізуємо чи всі ідеї які були закладені Штайнером під час створення першої такої школи існують та успішно функціонують й нині, в сучасному світі, знайдемо відповідь на питання: а що змінилося за останні 100 років дії вальдорфських шкіл.

Питання яке ми ставимо перед собою – чи є вальдорфська педагогіка гуманною? Тобто, такою, що у своїх засадах опирається на любові до людини, до дитини, на практиці втілює ідею людськості. Для того, щоб відповісти на це питання, розглянемо 3 сучасні вальдорфські школи, які функціонують у різних країнах Європи, проаналізуємо їх філософію на питання гуманності, смислу, який вони закладають у свої школи а також, на слідування ідей Штайнера, в тому числі його антропософських ідей.

3.2.1 Аналіз вальдорфської школи: Waldorf school of the Peninsula, Пало-Альто

Перша школа, знаходиться в Америці, штат Каліфорнія, в місті Пало-Альто, її назва «Waldorf school of the Peninsula». Заснування цієї школи відбулося в 1984 році. Школа мала за мету надати дітям підтримку та орієнтацію у середовищі, де стрімко почали розвиватися технології. Таким

чином, завданням школи, яка знаходиться в Силіконовій долині, є цілісний розвиток дитини. В цілісність включається основна тріада: серце, воля, розум. З таким підходом, школа вважає, у дитини розкриваються її таланти, реалізовується її фізичний, емоційний, моральний та пізнавальний потенціал. Випускники цієї школи показують високі результати в подальшому навчанні у вищих навчальних закладах. [33]

Місією школи є пробудити у дітей їхню індивідуальність та розкрити їх здібності. Вони переконані, що вальдорфська освіта виходить за рамки і звільняє людський дух. [33]

Серед цінностей цієї школи, визначають: 1) Розвиток спільноти навчання. 2) Підтримка розвитку через свободу та етичну відповідальність. 3) Заохочення до здорового особистого, сімейного та соціального життя. 4) Супроводження та підтримка. [33]

Школа поділяється на садочок, початкову, середню і старшу. [33] Тому, в Waldorf school of the Peninsula, навчаються діти впродовж всього свого дитинства, що відповідає поглядам Штайнера.

3.2.2 Аналіз вальдорфської школи: Борисфен, Київ

Друга школа, яка нами проаналізована, знаходиться в Україні, в Києві, це вальдорфська школа «Борисфен». Розпочала вона свою діяльність як проект, що був ініційований активними батьками та вчителями, що володіли вальдорфською методикою педагогіки. За декілька років, ця школа перетворилася на центр, в якому навчаються діти з першого по восьмий класи.

Місією школи є виховання нових поколінь цілісних людей, у яких розвинені мислення почуття та воля. Це перегукується з антропософською ідеєю Штайнера про цілісність душі, духу та тіла. [1] У своїй основі, школа «Борисфен», слідує типовим вальдорфським принципам, зокрема: розвивати

творчі здібності дитини в різних сферах буття; за допомогою занять, унікального підходу, формувати пізнавальну та соціальну активність дитини; також, виховувати пристрасть до пізнання і навчання протягом всього життя; насамкінець, розвивати здатність бачити, сприймати красу світу, дивуватися і радіти. [1]

Школа існує не так багато років, але одна з особливостей «Борисфену» полягає в ідеї постійного розвитку як дітей так і дорослих. На базі школи безперервно проводяться семінари, навчання для бажаючих познайомитися та заглибитися у вальдорфську педагогіку. [1] Тому, школа всебічно і активно розвивається нині. В ній реалізовані ідеї Штайнера щодо викладання евриту. Також, діє відповідний розклад кожній віковій групі.

3.2.3 Аналіз вальдорфської школи: Ringwood Waldorf school,

Наступна, третя школа розташована у Великобританії, недалеко від міста Борнмут, на півдні Британії. Школа називається «Ringwood Waldorf school». Заснована в 1974 році як альтернативна система освіти. Навчальна програма розроблена таким чином, що співвідноситься з гармонійним розвитком різних етапів розвитку дитячого організму, а саме тримає в фокусі баланс між фізичними, емоційними, інтелектуальними, культурними та духовними потребами. [31]

Школа випрацювала власні цінності, серед яких: повага та гідність до кожної людини. Прагнення підтримувати спільноту, де приймають різноманіття. Школа опирається на один із висловів Штайнера «Потреба в увазі, відчутті істини та відчутті відповідальності – є трьома силами та самим нервом освіти». [31]

У школі навчаються діти віком від трьох до вісімнадцяти років. Школа стверджує, що опирається на педагогічні вказівки Рудольфа Штайнера. Зокрема, школа втілює ідею дитини як центра всіх навчальних активностей. Сам процес навчання викладачі подають як мистецтво, тому вчитель може

творчо підходити до кожного учня та реагувати на його потреби. [31] Школа сфокусована на тому, щоб забезпечити збалансовану програму, яка гармонізує академічні, художні, практичні предмети, звідси відбувається формування цілісної дитини в трьох сферах: думках, почуттях, вчинках.

ВИСНОВКИ

Гуманна педагогіка Рудольфа Штайнера опирається на його власне розвинене вчення - антропософію. Разом з тим, система вальдорфської школи, яка успішно практикується й нині, також стоїть на засадах гуманної педагогіки Штайнера, відповідно й антропософії.

Рудольф Штайнер визначив три головні періоди розвитку дитини, які поділяються на сім років кожний. Таким чином, він розробив систему навчання виходячи із особливостей кожного періоду розвитку.

На сьогоднішній день, функціонує більше двох тисяч вальдорфських шкіл а також, близько двох тисяч вальдорфських садочків. Особливостями подібних навчальних закладів є унікальна Штайнерівська методика викладання через творчість базових предметів шкільної програми, крім цього, відсутність електронних гаджетів: комп'ютерів, планшетів, телефонів під час навчального процесу. Натомість, вчителі залучають практичні способи засвоєння матеріалів. Так, діти вишивають, малюють, займаються ремеслами, музикою, вивчають такі предмети як математика, географія, мова, іноземна мова, також, через принцип творчості.

Істинна педагогіка для Рудольфа Штайнера полягає в тому, що дитину він вбачає як цілісну тріаду: душу, дух та тіло. Відповідно, кожен з цих аспектів, Штайнер вважає, необхідно розвивати правильним чином.

РОЗДІЛ 4. «ГУМАННА ПЕДАГОГІКА» МАРІЇ МОНТЕССОРИ

4.1 Погляд на педагогіку Марії Монтессори

На перших сторінках книги Марії Монтессори «Діти - інші», можна прочитати наступну цитату Махатми Ганді щодо таємниці педагогіки Монтессори: «Найважливіше те, що діти не відчують тяжкості навчання, так як вони навчаються всьому, граючи. По-друге, ціль полягає в тому, щоб розвинути усі органи чуттів дитини. Дуже мало місця відводиться простому зазубрюванню». [17, с. 3] Дані слова Махатми Ганді ясно характеризують підхід Марії до навчання дітьми, він червоною ниткою проходить крізь весь її метод. Власне, Марія Монтессори – видатна постать, яка здійснила революційні кроки у сфері педагогіки, якщо ще врахувати що це зробила жінка, тоді виникає дійсно образ деякої «героїні» свого часу. Коротко зупинимося на головних та фундаментальних поглядах Марії Монтессори на педагогіку, і висвітлимо що ж такого революційного було в її діяльності та її розумінні дитини.

Марія першочергово медик за освітою, проте, її система будується на гарному розумінні не лише дитячої фізіології та процесів розвитку, але й на розумінні дитячої психіки у взаємозв'язку з тілесним розвитком. Це є одна з найважливіших її особливостей. М. Монтессори, почала розробку власного методу, коли зіштовхнулася з «ідіотами», так на той час називали дітей з інтелектуальними порушеннями, або порушеннями розвитку. [17, с. 3 – 4] На сьогоднішній день, така назва в медицині не прийнята та вважається образливою. За словами Монтессори, вона почала вбачати позитивні зрушення та результати свого методу на практиці, так, із 100 дітей, які мали певні порушення, через деякий час роботи за методом Марії, 25 дітей вирівнювалися та значно покращували свої результати в навчанні. Таким чином, в один момент, вона прийняла рішення спробувати цей метод і на «здорових» дітях. Так, італійський мільйонер Едуардо Таламо разом із М. Монтессори, в якості педагогічного експерименту, відкривають перший у

світі «будинок дитини», в 1907 році. В цей будинок дитини було прийнято 50 маленьких дітей, які були здоровими, проте, за словами Марії «запущеними». Ці діти, не підтримували правил поведінки, вели себе не адекватно ситуаціям, лаялися та робили погані вчинки, наприклад ламали меблі тощо. Так, за декілька місяців навчання в будинку дитини, ці 50 дітей змінилися кардинальним чином, в позитивний бік. Марія Монтессорі застосувала свій метод, і одну з базових речей – надання свободи дитині, таким чином, діти стали спокійніші, слухняніші та значно кращі демонстрували результати в навчанні. Після даного експерименту, кар'єра та професійна діяльність Марії Монтессорі пішла вгору. Відтепер, включно до 1952 року, Марія займалася питаннями педагогіки та поширенням свого методу в різних країнах світу.

Завдяки яким принципам, Марії Монтессорі вдалося досягти таких результатів з такими некерованими, на перший погляд, дітьми? Перш за все, метод Монтессорі висуває правило свободи, вже згадане вище. Мова йде не про вседозволеність, натомість, свобода полягає в праві дитини на свій шлях розвитку, на своє унікальне життя і його становлення. Дитина розуміється як скульптор себе і свого життя, а матеріали з яких будувати вона черпає ззовні. [17, с. 10]

Наступним принципом, який впливає зі свободи, є спонукання дорослим, дитини до самонавчання та саморозвитку. У М. Монтессорі є ще одна праця, під назвою «Допоможи мені зробити це самому», в ній піднімається питання навчання дітей дошкільного віку саме через свободу дій, самовираження та творчості. [22]

Дані принципи Марія Монтессорі висуває через розуміння нею фундаментальної ідеї, а саме: будь-яке життя – це є проявлення вільної активності. Тому, дитина яка розвивається також має цю вроджену свободу до дії та самовираження. Таким чином, підхід до педагогіки Монтессорі полягає не в тому, щоб ззовні нав'язати дитині якісь ідеї, чи навчити її чомусь, слідуючи її особистим етапам розвитку та сенситивним періодам,

натомість, Монтессорі бачить педагогіку як облаштування атмосфери та зовнішнього простору для дитини таким чином, щоб вона самостійно, слідуючи своєму поклику взяла необхідне для себе та своєї мети. Тоді, сенс методики полягає в стимулюванні до самонавчання, це відбувається через природній інтерес дитини. [17, с. 10]

Марія Монтессорі була противником класно-урочної системи, в школах її методу, діти перебували з 9:00 до 16:00, де процесом навчання були вільні ігри, різноманітна пізнавальна діяльність поєднана зі співом тощо. Також, вона мала переконання, що замість слова «вчитель», той хто навчає, має використовуватися слово «керівник», тому що, задача дорослого є допомогти дитині організувати свою діяльність, через власний унікальний шлях.

М. Монтессорі на перших сторінках книги «Діти - інші», згадує відому на той час, шведську письменницю Елену Кей. [17, с. 2 – 3] Вона, неодноразово проголошувала у своїх творах таку ідею, що двадцять століття є століттям дитини. Так, Марія розвивала цю ідею, зробивши реальною та поширеною гуманну педагогіку вже в цифрову добу, у двадцять першому столітті.

4.2 Дитина та вчитель (керівник)

Марія Монтессорі розглядала період дитинства з моменту народження до початку школи. Іншими словами, дошкільний період. Вона виходячи з власних спостережень, виділила нове поняття, а саме сенситивні періоди розвитку дитини. Про це детальніше мова йтиме в наступному підрозділі. Проте, коротко такі періоди можна і необхідно описати як певні періоди особливої чутливості дитини до зовнішніх стимулів. Разом з цим, Монтессорі вважає їх можливостями, які не варто упустити, адже, коли дитина стає чутливою до певного виду діяльності і в неї прокидається природній інтерес до чогось – це важливо використати і керівник вчасно має допомогти дитині

створити простір і надати матеріалів для її самостійного опановування свого інтересу. [17, с. 53]

Ми поставили перед собою питання: як М. Монтезорі розуміла дитячу природу? Перш за все, вона виділяла бажання дитини бути незалежною від дорослих. На цьому базується дитячий інтерес до навколишніх речей та бажання отримати досвід взаємодії чи користування. На цьому інтересі, Марія Монтезорі вибудовувала процес самонавчання дітьми, завдяки виконання ними дій. По-друге, М. Монтезорі була переконана що в дитині вже заздалегідь все закладено та сформовано. Пояснюючи цей феномен, вона звертається до К. Вольфа, який пояснив існування форми ще до її розкриття. «Опублікувавши своє відкриття про ділення клітини, К. Вольф показав процес виникнення живого організму і довів через прямі спостереження, що в зародку має бути ціленапраелна установка на певну заздалегідь визначену форму. Вольф повідав нам про заздалегідь існуючі готові форми в зародку ... В паростку вже впізнавані корінь та листя, вони продовжують розвиватися, поки насінина визріває в ґрунті. Вважається, що у тварин та людей відбувається той самий процес». [17, с. 24] Таким чином, Монтезорі пояснювала і дитячу природу, яка вже в клітині ембріону закладена.

Марія вірить в існування душі, вагому роль приділяє питанням психології та виясненню закономірностей та причин страждання ніжної дитячої душі в юному періоді. Питання про сутність дитячої душі в її методі йдуть паралельно з фізичним розвитком. Марія вбачала ці процеси як єдині та взаємопов'язані.

Після народження, на думку Монтезорі, дитина переживає надзвичайно складний і болючий для себе процес. [17, с. 30 – 37] Мова йде про різку зміну середовища й перехід з лона матері в новий, чужий, зовсім невідомий новонародженому світ. Таким чином, Марія вважає перший рік життя дитини – надзвичайно важливим для всього її подальшого розвитку та життя. Тут важлива роль також відводиться батькам, а найбільше – матері. Її

задачею постає піклування та природна турбота про новонародженого, Марія Монтесорі виділяє такі особливості як: 1) забезпечення дитині тиші та приглушеного світла після народження. 2) забезпечення новонародженому ніжного торкання, а краще взагалі деякий час окрім матері його не торкатися. 3) забезпечення тепла, не від одягу, а від зовнішньої температури, або материнського тіла. 4) забезпечення правильних легких покачувань в ліжечку, тощо.

Коли дитина підростає, розпочинає ходити та говорити, все активніше вступає в життя виховання дитини. Проте, Марія вважає що виховання як взаємодія розпочинається вже з самого народження. Так, виховання вона тлумачить не як навчання, а скоріше, як духовний розвиток дитини.

Роль дорослого, вчителя. Марія Монтесорі говорить про два пороки, від яких йдуть всі інші проблеми у взаємовідносинах, вона їх називає: гнів та гордість. Це є двома найбільшими помилками дорослих, і для того щоб виховувати дитину гуманним методом, необхідно підготувати себе і свою душу до цього процесу. Монтесорі називає це особистісна підготовка вчителя. Таким чином, перед тим як виховувати дитину, дорослий мусить сам підготуватися до цього процесу. Суть проблеми гніву та гордині заключається в тому, що боячись своїх помилок і маючи бажання їх приховати від інших, доросла людина приховує їх за масками авторитету та поваги. Така доросла людина взаємодіє з дітьми, ніби винагороджуючи себе роллю на ступінь вищою ніж дитина. Тобто, дорослі приховують свої помилки, страхи, зіштовхуються з дитячим супротивом, намагаються авторитарними методами дитину подавити. Тому, іноді, дорослі вдаються до осудження, обговорення, лайливих слів до дитини тощо. Насправді, процес виховання має відбуватися на інших засадах і кожен дорослий вчитель має пройти підготовку-посвячення, або ж очищення своєї душі перед тим як стати справжнім вчителем. [17, с. 202]

4.2.1 Сенситивні періоди розвитку дитини

«Сенситивна дитина, яка нашоухується на перші перешкоди і заперечення, виявляється в складному конфлікті, який не просто вирішити з дорослим, який сильніший за дитину і володарює над нею, не розуміючи її». [17, с. 53] Вже було згадано в попередньому підрозділі про сенситивність, зараз ми детальніше зупинимося на цьому терміні. За тлумаченням самої Марії Монтессорі, сенситивність це така особливість дитячого віку, коли у дитини проявляється підвищена чутливість до подій які відбуваються з нею, це може виражатися в підвищеній емоційній чутливості. Також, можна спостерігати проявлення емпатії у дитини. Таким чином, якщо в дані періоди, особливого загострення чуттів, з дитиною поводитися вороже, цей досвід закарбується в її чуттєвій та тілесній пам'яті, що в подальшому буде несвідомо впливати на формування особистості, на то як дитина соціалізується, закладає свій світогляд та, звісно, на звички які вона свідомо чи не свідомо формуватиме. [17, с. 53 – 68]

Марія Монтессорі пояснює ці періоди також через побудову дитячої душі. Оскільки, сенситивні періоди напряду пов'язані з психофізичним станом дитини, Монтессорі вказує на духовне та душевне начало дитини. Таким чином, якщо дорослий не визнає духовного життя дитини, якщо він не приймає її цілковито, такі поклики та сенситивні періоди лишаються непоміченими та, як наслідок, можуть ніколи не стати реалізованими. Тому, оточення вкрай важливе для дитини, якщо дорослі будуть відноситися до дитини як до такої що має творчий і незалежний дух, тоді, їх взаємодія буде міцною та розвиваючою для обох сторін.

Ще один важливий момент, на який вказує автор методики, вона говорить що не потрібно плутати риси характеру дитини та її духовне начало. [21] Тому що, в дошкільному віці, дитина ще розвивається і як духовна істота і як особистість, і необхідно розмежовувати ці два поняття. Так, як особистість дитина вже в потенції є, проте вона ще розвивається і не є кінцево сформована, натомість, духовність дитини, дорослі мають розгледіти

за шаром її рис характеру та дати їй поштовх до самостійного розвитку цього потенціалу. Саме в цьому і полягає важливість сенситивних періодів в житті кожної дитини.

4.2.2 Конфлікт традиційної педагогіки та гуманної педагогіки Монтессорі

Методика Марії Монтессорі наштовхується на конфлікт із традиційною методикою викладання. Він полягає в тому, що за позицією Марії, дитина самостійно до всього здатна прийти, і досягнути ті речі які їх цікаві та необхідні в даний період. Натомість, традиційна педагогіка передбачає формування бажаної поведінки дитини різними способами.

Тоді, коли Монтессорі пропонує віддати дитині цю задачу по засвоєнню досвіду, реалізації індивідуальної внутрішньої програми власної психіки та інтелекту. Традиційна педагогіка намагається нав'язати волю вчителя та змусити дітей слідувати його вказівкам, якщо хтось відхиляється від цього, автоматично стає мішенню для образ та звинувачень в поганій поведінці.

Марія Монтессорі, саме тому і надає такого важливого значення особистісній підготовці вчителя. [17, с. 202] Адже, вона вважає, що дорослий має усвідомити усі свої пороки та помилки і виправити їх у власній душі, лише після цього, він може виховувати дитину. Після такого самоаналізу, Марія Монтессорі пропонує дорослому метод спостереження за дитиною і допомогу їй робити самостійний вибір. [21] Тому, на заняттях Марії Монтессорі, діти по-справжньому вчать робити так би мовити дорослі речі, вони: займаються пранням, зав'язуванням шнурівки, гладять речі тощо. Це один із напрямків педагогіки Монтессорі – розвинути самостійність дитини, що суперечить традиційній педагогіці з її готовими варіантами та шаблонними рішеннями.

4.3 Метод Монтессорі в 21 столітті

На сьогоднішній день, педагогіка за методом Марії Монтессорі є поширеним явищем. Велика кількість садочків та шкіл створені і мають у своїй назві «Монтессорі». Програма таких садочків та шкіл мало чим змінилася за ці 100 років. Існують розвиткові центри для батьків та дітей від народження та до трьох років. Для таких дітей, центри за методикою Монтессорі влаштовують необхідні активності, серед яких: розвиток мовлення, вправи та заняття на координацію, незалежність, унікальні заняття на розкриття потенціалу дитини.

Існують, також, центри та садочки де навчаються діти від трьох до шести років, там, навчальною програмою за методикою Монтессорі є наступні принципи: 1) Залучення дитини у практичне життя, тобто, активності мета яких полягає в тому щоб дитина піклувалася про себе, про інших та фізичні речі які її оточують. Дані активності розвивають у дитини окрім базової кординації та самостійності ще й відчуття порядку та дисципліни. 2) Сенсорні предмети та завдання на розвиток сенсорики. Діти навчаються через матеріали які стимулюють їх органи чуттів, таким чином діти вчаться базовим поняттям: нюху, розумінню величини, ваги, текстури, кольору тощо. 3) Розвиток мови. Діти також вивчають мову через практичні та природні речі, наприклад через інші предмети, такі як географія, музика, історія. Проте, ці предмети не є тотжніми тим що викладають в традиційних державних школах, за навчальною програмою, натомість, вони адаптовані до дошкільного віку та містять в собі багато творчих активностей. 4) Початок ознайомлення з математикою. Тут, діти вчаться розуміти базові математичні концепції, працювати з цифрами, елементарними абстракціями. Проте даний матеріал також подається через сенсорний матеріал. [33]

Школи Монтессорі для дітей віком від шести до дванадцяти років. Такі школи у свою чергу мають свій власний розроблений навчальний план, який відрізняється від державної програми. У цих школах, дітям викладають та

інтегрують їх у світ більш широких і загальних знань, зокрема: історії, еволюції, людського розвитку. Уроки побудовані таким чином, що розкривають уяву та цікавість дітей що пробуджує їх дух.

Так, школи, як правило, ділять всі уроки на п'ять головних категорій:

- 1) Вивчення всесвіту та землі: астрономія, метеорологія, фізика, хімія, географія тощо.
- 2) Вивчення життя, середовища: біологія, навколишнє середовище, зоологія, ботаніка тощо.
- 3) Вивчення людини та людської діяльності: соціальні науки, культура, історія, винаходи і відкриття.
- 4) Вивчення символів: математика, система цифр, геометрія.
- 5) Вивчення та дослідження комунікації і комунікативних знаків: читання, письмо, література, лінгвістика тощо. [33]

ВИСНОВКИ

Гуманна педагогіка за методом Марії Монтесорі є активно досліджуваною в наш час. Велика кількість шкіл, центрів розвитку та дитячих садочків розвивають та імплементують досвід педагогіки М. Монтесорі. Так, авторка цього методу сформувала власну філософію педагогіки, розробила метод і надала велику кількість практичних порад і рекомендацій для батьків та вчителів. Марія Монтесорі стоїть на принципах які говорять що для належного та істинного розвитку дитини, необхідно добре розуміти її природу, розуміти себе і свою роль як вчителя (керівника). Таким чином, вона актуалізує вічні питання педагогіки про місце дитини в цьому процесі, і доходить висновку, що дитина – центр будь-якого навчального чи виховального процесу.

У післявоєнні роки, методи Марії Монтесорі почали швидко набувати популярності, так на сьогоднішній день, її методику активно вивчають в педагогічних вузах і практикують як зі здоровими дітьми, так і з тими, хто від народження має певні вади чи складнощі в розвитку. Методика Марії Монтесорі є важливим явищем у сфері педагогіки та філософії, так як

вперше, в такому великому масштабі перед соціумом та інтелектуалами сьогодення постало питання про виховання здорової дитини. Можна сказати, що її здобутки у сфері педагогіки стимулюють подальші дослідження на цю тему.

**РОЗДІЛ 5. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧОТИРЬОХ СИСТЕМ
ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Критерій	Ш. Амонашві-лі	В. Сухомлин- ський	Р. Штайнер (вальдорфсь- ка система)	Метод М. Монтессорі
Роль учня (дитина)	Діти шкільного віку – наскрізь відчують дорослих та їхнє справжнє відношення до себе. Учень який відчуває погане до себе ставлення не буде добре себе поводити. Його природа – пізнаюча.	Дитина (учень) – частина родини, народу, культури та мудрості яку несе дана культура.	Дитина єдина в тріаді: Дух, Душа і Тіло. В період розвитку 0-21 рік, відбувається поступовий розвиток та формування особистості. Закладені позитивні або негативні основи в цей період відобразяться на житті людини в подальшому.	Дитина цілісна і цінна сама по собі. Вона в центрі уваги всього методу. Учні мають власну природну мотивацію навчатися.
Роль вчителя	Вчитель – людина, завдяки якій дитина стає	Вчитель – друг дитини. На вчительських	Задача вчителя – усвідомити механіку	Вчитель організовує простір та матеріали

	<p>дорослою. Кожен дорослий – вчитель дитині. Вчитель має бути пророком для дитини, тим хто бачить її реалізацію наперед і формує позитивні очікування.</p>	<p>плечах – відповідальність за посіяні зерна в душі учня. Вчитель – досліджує разом з дітьми навколишній світ і відкриває учням його красу.</p>	<p>розвитку дитини, вибудувати навчання таким чином, щоб надати всіх необхідних речей в потрібний момент розвитку.</p>	<p>відповідно до сенситивних періодів дитини. Стимулює дитину до самонавчання та самовираження через цікаві для неї речі й активності.</p>
Душа	<p>Існує. Кожна дитина прийшла з внутрішньою місією, яку має реалізувати.</p>	<p>Існує. Душа дитини прагне творчості та прагне пізнавати цей світ.</p>	<p>Вічна. Віра в теорію реінкарнації та карми минулих життів.</p>	<p>Існує. Завдяки їй, дитина надчутлива до зовнішніх стимулів.</p>
Відношення до життя	<p>Постійне пізнання, пошук смислів та навчання як спосіб життя для кожної</p>	<p>Людина має безперервно розвиватися впродовж свого унікального життя. Ідеал</p>	<p>Власний антропософський рух. Життя не одне. Дане втілення душі одне із</p>	<p>Самовираження, самостійність, самоактуалізація кожного</p>

	людини.	– всебічний її розвиток.	багатьох.	індивіда – задача людини на життя.
Розвиток дитини/особистості	Не вказує точні роки чи періоди розвитку. Розглядає загальне поняття «дитинство», як шкільний період.	Не вказує точні роки. Говорить про шкільний період: 5-16 років.	Виділяє 3 етапи дитинства, тривалістю по 7 років кожен. Кожне з етапів має свої особливості розвитку дитини.	Розглядала дошкільний вік: 0 – 6 років. Сенситивний розвиток дитини.
Чи є дитина особистістю?	Так	Так	Так	Особистістю що формується.
Коли завершується розвиток? Індивідуація	Бути дорослим – це питання віку. Однак, «дитина» в дорослій людині не зникає. Людина продовжує шукати щось більше за неї	Був проти ранньої спеціалізації учнями, в 16 років. Розвиток не завершується, проте дитинство закінчується. Після, людина	Основні періоди дитинства: 0-7 років 7-14 років 14-21 рік Після 21 року, людина вважається сформовано, дорослою.	Стадії дитинства: 0-6 років 6-12 років Юність: 12-18 років Дорослішання: 18-24 роки.

	саму – смишли. Тому, вона лишається відкритою до пізнання а тому, в якомусь сенсі – дитиною.	продовжує вдосконалю- вати себе.		
Відношення до авторитарної педагогіки	Протиставляє авторитарну педагогіку гуманній. Авторитарна педагогіка (традиційна) не враховує душевної та духовної складової дитини. Такий підхід не передбачає істинної турботи, в яку входить розкриття внутрішнього світу дитини.	Виступав проти анархізму в родинах та жорстокості. Всіма можливістю- ми намагався забезпечити позитивне середовище для школярів у своїй школі (на посаді директора).	Не протиставляє. Розробляє власну вальдорфську систему, де використовує власну методику згідно теорії про поетапне дорослішання дитини та особливості притаманні кожному вікові.	Протистав- ляє свій метод традиційній педагогіці. Традиційний підхід – нав'язування дитині свого досвіду та моделі поведінки. Метод Монтессорі – стимулював- ти дитину до самонавчан- ня та саморозвит-

				ку.
Наявність творця	Так. Ш. Амонашвілі визначає наявність Вищого Абсолюту, називає його Богом. Діти – носії божественної істини, правдиві та щирі.	Питання не розглядаєть- ся в проаналізова них роботах В.Сухомлинс ького.	Пантеїзм. Розуміння світу як єдиного вираження божественно- го духу.	В проаналізова них роботах, питання прямо не розглядаєтьс я. Віра в теорію сформовано- сті душі до її втілення.
Тілесне покарання	Відсутнє	Відсутнє	Відсутнє	Відсутнє
Мета гуманної педагогіки	Розкрити дари дитини, закладені в неї Богом, завдяки любіві до дитини та розумінню її природи.	Всебічно розвинути особистість, виходячи з розуміння природи «дитини» та її пізнавальної активності.	Розвинути на відповідних етапах Душу, Дух та Тіло дитини, залучаючи творчі підходи та природну мудрість.	Розкрити таємниці душі дитини. Навчити її самостійно приймати рішення та будувати своє життя.
Найголовні-ше правило	Любити дитину і	Любов до дітей.	Всьому свій час. Будувати	Підтримува- ти радість

	розуміти її природу.		навчання на природних етапах розвитку дитини.	під час навчання. Слідувати чутливим періодам розвитку дитини.
--	----------------------	--	---	--

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Перед нами стояла мета, по-перше, здійснити порівняльний аналіз педагогічних напрямків альтернативного характеру, вибірки яка вказана у вступі, а саме: гуманно-особистісна педагогіка Ш. Амонашвілі, Педагогіка В. Сухомлинського, Р. Штайнер та вальдорфська школа, метод Марії Монтесорі. По-друге, провести зріз філософських поглядів кожної з цих систем і знайти спільні засади, на які вони покладаються позиціонуючи себе як альтернативний підхід до традиційної педагогіки. На цьому ґрунті, осмислити загальні принципи гуманної педагогіки та окреслити проблеми для подальших дослідницьких пошуків.

Кожна з цих педагогічних систем була сформована за унікальних політичних та соціо-культурних умов. На перший погляд між ними немає нічого спільного, окрім того що всі вони педагогічні системи, проте як виявилось це не зовсім так. Кожна з них своїм центральним об'єктом визначає дитину, її гармонійний, всебічний (духовний, інтелектуальний, душевний та фізичний) розвиток а також, психологічний стан. Після аналізу педагогічних систем, даної вибірки, виявилось, що кожна з них у питанні про свої засади ставить дещо більше аніж гуманні методи освіти. Дані системи намагаються відповісти на «вічні» філософські питання про те: «хто така людина?», «Хто така дитина?», «Що таке любов? Довіра? Віра в дитину?», «Що таке передача знань від дорослого до дитини? Чому і як це має відбуватися?», «Як в дитині реалізується Душа, Дух?», «Що таке розвиток?». Таким чином, осмислюючи дані питання, засновники кожного із цих педагогічних напрямків виходили на більш узагальнений, високий рівень інтелектуального осмислення, займалися по-істинно філософськими та світоглядними питаннями. Відповідно, після такого аналізу, дещо стає зрозуміліше та ясніше якими є визначальні принципи гуманної педагогіки і на яких засадах стоять, зокрема, сучасні альтернативні школи.

Також, була звернута увага на конфлікт між «волею дитини» та «волею дорослого» в процесі виховання й навчання. Згадані такі практично-теоретичні теорії як методика ненасильницького спілкування Маршала Розенберга, а також теорія потреб Абрагама Маслоу. За аналізом чотирьох систем «гуманної педагогіки», виявлено що даний конфлікт, як правило, виникає через, по-перше, не розуміння дорослим «пізнаючої» природи дитини. По-друге, відчуття дитиною нав'язування своєї волі, своєї думки дорослим, відповідно зникнення довіри у відносинах. З іншої сторони, ще однією причиною дослідники: В. Сухомлинський та Ш. Амонашвілі, називають просту правду, що вчитель не відчуває любові до своїх учнів, а за їх думкою це є понад важливий критерій. За методикою Марії Монтесорі, кожен вчитель має пройти певний етап «посвячення», який заключається у викоріненні своїх поведінкових та душевних помилок у педагогіці, на її думку, лише після подібного «самоочищення», вчитель може посправжньому взаємодіяти з дітьми. Р. Штайнер вважав причиною конфліктів нерозуміння дорослими етапів розвитку дитини, а саме: її тіла, душі та духу. У його системі ці категорії були єдиними і він мав антропософський погляд на життя. Отож, Штайнер вивів, з власних спостережень свою класифікацію етапів розвитку дитини, по сім років кожен. З аналізу, стало зрозумілим, що вальдорфська система та методика Монтесорі мають подібний шлях, вони сформувалися в 20 столітті, як школи не лише для забезпечених та елітних сімей, і у свою основну діяльність поклали засади рівності для всіх дітей. Мета обох педагогічних систем – розумна індивідуація та зосередження на індивідуальному творчому шляху дитини. Проте, кожна з них розставляє відмінні акценти в реалізації цих ідей, в той час як Монтесорі зосереджена на розвитку самостійності та самонавчанні дитини, і вчитель виступає як керівник, Р. Штайнер вбачає вчителя як вихователя та носія мудрості, який має бути свідомим природних етапів розвитку дитини, діяти правильним чином, щоб не нашкодити, а закласти фундамент для подальшого розкриття її потенціалу. Позиція Ш. Амонашвілі та В. Сухомлинського, обох як

представників радянської та пост-радянської педагогічних систем, в більшій мірі зосереджується на відношенні до дитини. Кожен з засновників культивував любов до дитини і вбачав у цьому головне правило педагогіки. Крім цього, В. Сухомлинський розвиває теорію всебічно-розвиненої особистості, і активно залучає включення до своєї педагогічної системи ще й творчий підхід до праці. Як ми побачили, Ш Амонашвілі, натомість, говорить про божественність дитини і її внутрішній світ, і про задачу дорослого – допомогти розкрити дитині цей свій внутрішній світ.

Отже, в чотирьох обраних системах є спільні та відмінні принципи і філософські засади. Серед спільного, усі вони використовують такі поняття як: Душа дитини, Дух дитини, Духовний розвиток, Любов. Разом з тим, кожна з систем, по-своєму, відмежовується від традиційної педагогіки та формує своє бачення освітнього процесу, виходячи з розуміння ними дитини, та всього комплексу який впливає (душа, тілесний розвиток, духовний світ). Жодна із досліджуваних педагогічних систем не застосовує фізичне насилля як вид покарання.

На мою дослідницьку думку, кожен з цих підходів є дійсно гуманним, проте на сьогоднішній день ми знаходимося в дещо інших умовах, аніж час коли ці системи започатковувалися. Теорії які були сформульовані цими системами беззаперечно лишаються цінними як для педагогів практиків так і для філософів, що осмислюють питання педагогіки, її ролі в суспільстві як навчально-виховного явища. Тому, виходячи з того, що на сьогоднішній день ми боремося з наслідками пандемії, не завжди маємо звичний спосіб для передачі знань, дані системи, а точніше їх методологія та практична реалізація втрачає свою актуальність. Тим не менше, філософські засади на яких вони стоять від цього не страждають, натомість вони демонструють свою стійкість та гнучкість в адаптації сучасним реаліям.

Насамкінець, можна виділити, що не дивлячись на навколишні зміни обставин, питання передачі знань наступним поколінням лишається

актуальним для кожного такого покоління. Дана тема не втрачає актуальності, так як безпосередньо має стосунок до людського існування. Форма може змінюватися, проте наповненість та суть процесу передачі знань лишається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Українською мовою:

1. Вальдорфська школа "Борисфен" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://waldorfkyiv.org/what-is-waldorf>.
2. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський ; [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.]. - Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1 : Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості ; Духовний світ школяра ; Методика виховання колективу. – 1976. – 653, [1] с. : портр.
3. В.О.Сухомлинський про виховання шкільного колективу і його вплив на виховання учня. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidru4niki.com/1707052335537/pedagogika/suhomlinskiy_pro_vihovannya_shkilnogo_kolektivu_yogo_vpliv_vihovannya_uchnyu.
4. В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: збірн. наук. праць / за ред. проф. О.Є. Антонової, доц. В.В. Павленко.–Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2017. –252с.
5. ГаврилькевичВ.К.Психологічний зміст і співвідношення понять «благородна людина» і «гуманна людина» / В.К.Гаврилькевич, С.Л.Крук // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Київ: ПП Лисенко, 2020. – Том ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Випуск 13. – С. 70-78
6. Гуманно особистісна педагогіка в дії : колективна монографія / [за заг. ред. проф. І. М. Шоробури; укл. О.П. Біницька, І. А. Гайдамашко, І. М. Дарманська, Г.І.Дудчак, Н.В.Казакова, А.Кокель,М. А. Лукашук, І. О. Рашина, Н. А. Сівак, В.І.Слюзко, С.І. Тафінцева, В. А. Філінюк, Т.М.Цегельник, І. П. Ящук]. –Хмельницький : ФОП «О.М.Казаков», 2018. –270 с.

7. Діти та дорослі, гуманність проти приниження "По поняттям" Ш. Амонашвілі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=gRrQfdAkNwg&t=54s>.
8. Зустріч лідерів шкільної освіти: гуманна педагогіки в добу цифрової освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=PecUUTPxCL4>.
9. Маслоу А. Піраміда потреб [Електронний ресурс] / Абрагам Маслоу – Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29109/>.
10. Народна українська педагогіка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://we.org.ua/kultura/narodna-ukrayinska-pedagogika/>.
11. Новини МПДУ. 90-річчя Шалви Амонашвілі [Електронний ресурс] / Новини МПДУ – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mgpru.ru/90-letnij-yubilej-pozdravlyаем-shalvu-amonashvili-2/>.
12. Партола В. В. Урахування темпераменту дитини у процесі формування інтелектуальних умінь молодших школярів у вальдорфській школі [Електронний ресурс] / В. В. Партола – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/26/73.pdf>.
13. Серце віддаю дітям В. Сухомлинський [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cutt.ly/ZnafSdn>.
14. Список потреб М. Розенберг Ненасильницьке спілкування [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cutt.ly/8nadkTk>.
15. Ш. Амонашвілі про принципи гуманної педагогіки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=eJpsP_-bCbY.

Російською мовою:

16. Амонашвили Ш.А. Как любить детей (опыт самоанализа). – Донецк, 2010.

17. Дети – другие /Пер. с нем./ Вступ и закл. статьи, коммент. К.Е. Сумнительный. – М.: Карапуз, 2004, - 336 с.
18. Импульс Рудольфа Штайнера. Часть 1 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=4sEda17e9Uo>.
19. Импульс Рудольфа Штайнера. Часть 2 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=mhjINPKfAX0>.
20. Монтессори М. Дом ребёнка. Метод научной педагогики. М.: Задруга, 1913. — 339с.
21. Монтессори М. Дом Ребенка [Электронный ресурс] / Мария Монтессори – Режим доступа до ресурсу: file:///C:/Users/Ivanchuk%20Lera/Downloads/montessori_m_dom_rebenka_metod_nauchnoi_pedagogiki.pdf.
22. М. Монтессори. Помоги мне сделать это самому / Сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. –М.:Издат. дом «Карапуз», 2000. – 272 с, ил. - (Педагогика детства) Научный редактор С. В. Лыков
23. Монтессори М. Руководство к моему методу [Электронный ресурс] / Мария Монтессори – Режим доступа до ресурсу: 32.montessori_mariia_rukovodstvo_k_moemu_metodu.pdf.
24. Педагогическая деятельность как творческий процесс: Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, ФГБОУ ВО «Чеченский государственный педагогический университет», г. Грозный, 29 октября 2019г. –Махачкала: АЛЕФ , 2019. –544 с.
25. Почему не прожить нам жизнь героями духа. — М.:Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2003. — с. 64 (Антология гуманной педагогики).
26. Ш.А.Амонашвили В Чаше Ребёнка сияет зародыш зерна Культуры
27. Шалва Александрович Амонашвили Размышления о гуманной педагогике [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://yro.narod.ru/bibliotheca/PED_A.htm.

28. Штейнер Р. Современная духовная жизнь и воспитание [Электронный ресурс] / Рудольф Штейнер – Режим доступа до ресурсу: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Ga_Book&Id=307&Bid=1.

АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ:

29. Dr. Kuldeep Singh. A Study of various theories and stages of Child development / Dr. Kuldeep Singh., 2017.
30. Growing a Waldorf-Inspired Approach in a Public School District [Электронный ресурс] / Diane Friedlaender, Kyle Beckham, Xinhua Zheng, Darling-Hammond – Режим доступа до ресурсу: <https://edpolicy.stanford.edu/sites/default/files/publications/scope-report-waldorf-inspired-school.pdf>.
31. Ringwood Waldorf School [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://ringwoodwaldorfschool.org.uk/>.
32. The Montessori Method [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.fundacionmontessori.org/the-montessori-method.htm>.
33. Waldorf School of the Peninsula [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://waldorfpenninsula.org/about-us/our-mission/>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Маршал Розенберг, список потреб, ненасильницьке спілкування

Взаємозв'язок	Фізичне благополуччя	Чесність, Гра, Мир, Незалежність	Смисл
Прийняття	Їжа	Справжність	Самоусвідомлення
Прив'язаність	Повітря	Чесність	Радість життя
Призвання	Рух	Цілісність	Вирішувати задачі
Приналежність	Фізичні вправи	Присутність	Ясність
Співпраця	Відпочинок	Радість	Компетентність
Спілкування	Сон	Сміх	Усвідомленість
Духовна близькість	Сексуальне	Гумор	Внесення вкладу
Дружні відносини	самовираження	Краса	Творити, діяти
Співчуття	Безпека	Єдність	Робити відкриття
Постійність	Дах над головою	Легкість	Результативність
Надійність	Кров	Бути на одному	Ріст, розвиток
Емпатія	Сенсорний	рівні (рівність)	Надія
Тісний зв'язок	контакт	Гармонія	Навчання
Любов	Вода	Натхнення	Горювати
Взаємність		Порядок	Оплакувати
Турбота		Вибір	Приймати участь
Самоповага		Свобода	Ціль
Безпека		Незалежність	Самовираження
Захист		Простір	Інтерес
Стабільність		Спонтанність	Значення
Щоб мене знали і помічали (бути поміченим, почутим)			Розуміння
Довіра			важливості
Теплота			
Розуміння			

